

DİL VE KONUŞMA BOZUKLUKLARI AİLE EĞİTİMİ KİTAP SETİ KONUŞMA SESİ BOZUKLUKLARI

- Dr. Öğr. Üyesi **Deniz KAZANOĞLU**
- Arş. Gör. **Beyza Nur DÜKAR**

**ÖZEL EĞİTİM VE REHBERLİK HİZMETLERİ
GENEL MÜDÜRLÜĞÜ**

2024

**2.
Kitap**

Genel Yayın Yönetmeni Doç. Dr. Mustafa OTRAR

Yayın Koordinatörü Gökçağrı GÜREL

Proje Koordinatörü Prof. Dr. Atilla CAVKAYTAR

Editör Prof. Dr. Bülent TOĞRAM

Yazı İşleri Dr. Mehmet Akif CİHAN

Yayına Hazırlayan Sevil CANPOLAT

Gülhan ERSOY

Merve LAÇIN

Katkıda Bulunanlar Sariye SEYREK

Tashih Sevil CANPOLAT

Görsel Betimleme Hafize DOĞAN

Görsel Tasarım Sude Ajans Reklam Org. Tan. Ltd. Şti.

ISBN 978-975-11-8281-4

Aile Eğitimi Kitap Seti'nin her hakkı saklıdır ve Millî Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğüne aittir. Setin içerikleri kaynak gösterilmeden hiçbir suretle alınıp yayınlanamaz.

Değerli Aileler,

Eğitimde tüm paydaşların bir araya gelerek ortak bir amaç uğruna çaba sarf etmesi, başarı için en önemli kriterlerdendir. Paydaşların en mühimlerinden birisi de muhakkak ki sizlersiniz. Özel eğitim ihtiyacı olan öğrencilerin ebeveyni veya vasisi olmak, sizleri de bizim nazarıımızda özel kılmaktadır. Bizler Millî Eğitim Bakanlığı mensupları olarak çocuğunuzun doğumundan mezuniyetine kadar geçireceğiniz süreçte sizlere destek vermek amacıyla gece gündüz çalışmaktayız. "Aile Eğitimi Kitap Seti'de" bu amaçla hazırlanmıştır. Setimiz, özel eğitim ihtiyacı olan çocukların eğitiminde, sizlere yol gösteren bir başucu kitabı görevi görecektir mahiyette hazırlanmıştır.

Sevgili Aileler, Kıymetli Öğretmenler,

Aile Eğitimi Kitap Seti; alanında uzman seksenden fazla akademisyen ve eğitimcinin uzun uğraşlar sonucunda ortaya çıkardığı, toplam 53 kitaptan oluşan bir yardımcı kaynak kitap setidir. Tüm yetersizlik türleri için kendi içerisinde ayrı kitap setleri barındıran ve her bir kitap setinin içerisinde de farklı yaş gruplarına veya alt yetersizlik türlerine hitap eden bir anlatım tarzı benimsenmiştir. Eğitim sürecinde ve sonrasında ihtiyaç duyacağınız teorik bilgiler, etkililiği bilimsel olarak kanıtlanmış uygulama örnekleriyle harmanlanmış ve uzun yıllar kullanılacak harika bir çalışma ortaya çıkmıştır.

Günümüz bilgi toplumunun ihtiyaçları ve teknolojik gelişmeler düşünüldüğünde video içeriklerin öğrenmede ne kadar etkili bir yöntem olduğu herkesin malumudur. Bu çalışmada kitaplarda yer alan teori ve uygulama içerikleri kısa videolar ile desteklemeye çalışılmıştır. Ayrıca bu videolar işitme ve görme yetersizliği olan aileler için erişilebilir formatta hazırlanmıştır. Bununla birlikte kitaplardaki görsel betimleme metinleri de düşünüldüğünde özel eğitim alanında her öğesiyle erişilebilir bir eser ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Takdimimi noktalarken "Aile Eğitimi Kitap Seti"nin sizlere özel eğitim ihtiyacı olan bireyler yetiştirirken yol gösterici olmasını ve her bir evladımızın eğitim hayatının sonunda, bağımsız bir yurttaş olarak yaşamlarına devam edecek seviyeye gelmelerinde katkı sağlamasını temenni ederim. "Özel Eğitim" alanında bir mihenk taşı görevi görecektir bu eserin hazırlanmasında emeği geçen tüm akademisyen, eğitimci ve Genel Müdürlüğümüzün kıymetli personellerini canı gönülden kutlar, setimizin memleketimize hayırlı olmasını umut ederim.

Doç. Dr. Mustafa OTRAR

Genel Müdür

SUNUŞ

Değerli Aileler,

Sizler, en değerli varlıklarınız olan biricik çocuklarınızın yaşam içinde kendi ayakları üzerinde durabilmelerini sağlayacak becerileri kazanabilmeleri için büyük bir mücadele vermektесiniz. Bu mücadelede sizlere yardımcı olabilmek için sağlık, eğitim, sosyal destek, güvenlik gibi alanlarda pek çok eğitimci ve uzman görev yapmaktadır. Tüm görevlilerin amacı, siz ailelerin çocuklarınızın gelişimi ve eğitimine katkıda bulunarak onları bağımsız bireyler hâline getirme sürecinde yanınızda olmaktır.

Gelişim özellikleri her ne olursa olsun her çocuğun ailesiyle mutlu, huzurlu ve geleceğe güvenle bakan bireyler olmaya hakkı vardır. Çocuklarınızın bu hakları elde edebilmesi, onlara verilecek nitelikli eğitim ve destek hizmetlerin sunulması ile mümkün olacaktır. Tüm çocukların bu nitelikli eğitim ve destek alma yönündeki anayasal haklarını, en verimli şekilde kullanabilmeleri için doktorların, öğretmenlerin, uzmanların yanı sıra siz ailelerin de önemli sorumlulukları yerine getirmeleri gerekir. Her anne baba mutlaka çocuğu için en iyisini ister. Sizler için önemli olan; en iyi bakıma, en iyi eğitime, en iyi destek hizmetlerine kolaylıkla erişebilmektir. Biz hizmet verenlerin de sizin çok önem verdiğiniz bu hizmetlerin geliştirilmesinde iş birliğimize ihtiyacımız vardır. İnanıyoruz ki uzmanlar ve eğitimciler ile aileler, el ele vererek çocukların toplum yaşamına katılımlarını sağlamak için en iyisini yapacaklardır.

Çocuklarınızın, uzmanlar ve eğitimcilerin sunduğu pek çok hizmetten en iyi şekilde yararlanabilmesi için siz ailelerin de bu sürece etkin katılmanız beklenmektedir. Şu bir gerçektir ki aileler çocuklarının gelişim ve eğitimlerinde katılımcı olduklarında çocuklarının okul başarıları artacağı gibi bağımsız yaşama hazırlanmaları da kolaylaşacaktır. Sizlere sunulan bu Aile Eğitimi Kitap Seti, tüm özel eğitim kategorileri ve tüm yaş grupları için alanında uzman akademisyenler tarafından titizlikle hazırlanmıştır. Sizler çocuğunuzun durumuna ve yaşına uygun olan kitapları, bu kitap setinden seçerek çocuğunuzun gelişim ve eğitimine katkıda bulunabileceksiniz.

Sevgili Öğretmenler, Değerli Aileler,

Kitap setlerimiz otizm spektrum bozukluğu, zihin yetersizliği, işitme yetersizliği, görme yetersizliği, fiziksel yetersizlik, öğrenme güçlüğü, dil ve konuşma bozukluğu, duygu ve davranış bozukluğu, çoklu yetersizlikler ve ailelerle çalışma konularını kapsamaktadır. Her bir kitap seti ise 0-3 yaş, 4-6 yaş, birinci kademe olan ilkokul, ikinci kademe olan ortaokul, üçüncü kademe olan ortaöğretim öğrencilerinin aileleri için ayrı ayrı hazırlanmıştır. Aynı zamanda tüm grupları ilgilendiren konular, ortak aile eğitimi kitap seti olan Özel Eğitimde Ailelerle Çalışma Seti'nde toplanmıştır. Tüm kitap setlerinde açıklanan konular, uzmanların ve öğretmenlerin hazırladığı videolarla zenginleştirilmiştir. Böylece sizler çocuğunuzun gelişimi ve eğitimiyle ilgili bilgileri edinirken aynı zamanda konuların videolarını izleyebileceksiniz. Özel eğitim ihtiyacı olan tüm bireylerin ailelerine yararlı olması dileğiyle...

Çocuk yetiştirmek bir sanattır, aileler sanatçılardır, çocuklar ailelerin eserleridir.

Prof. Dr. Atilla CAVKAYTAR
Proje Koordinatörü

KONUŞMA SESİ BOZUKLUKLARI AİLE EĞİTİMİ KİTAP SETİ YAZAR LİSTESİ

Dr. Öğr. Üyesi Ayşın NOYAN ERBAŐ

Dr. Öğr. Üyesi Deniz KAZANOĞLU

Dr. Öğr. Üyesi Sema UZ HASIRCI

Dr. Öğr. Üyesi Seren DÜZENLİ ÖZTÜRK

Dr. Öğr. Üyesi Őükriye KAYHAN AKTÜRK

Arş. Gör. Beyza Nur DÜKAR

Arş. Gör. Kübra TETİK HACİTAHİROĞLU

Arş. Gör. Merve KARABATAK SUNDET

Öğr. Gör. Elif Meryem ÜNSAL AKKAYA

Uzm. DKT Işıl ÖZDEMİR

GENEL AMAÇ

Sevgili Ailelerimiz, Kıymetli Öğretmenler,

Bu kitapların genel amacı; gelişimsel dil bozukluğu, konuşma sesi bozukluğu, akıcılık bozukluğu, ses bozukluğu ve motor konuşma ile yutma bozukluğu olan olan çocukların anne, baba veya bakım verenlerinin farkındalıklarını artırmak, dil ve konuşma terapisi ile birlikte evde uygulayabilecekleri etkinlik ve oyun önerileri paylaşmaktır.

KAZANIMLAR

Bu kitap seti ile aileler, bakım verenler aşağıdaki kazanımları edinirler:

- Konuşmanın nasıl gerçekleştiği hakkında bilgi sahibi olur.
- Motor konuşma bozukluklarını ayırt eder.
- Dizartirin ne olduğu ve özellikleri hakkında bilgi sahibi olur.
- Dizartisi olan çocuğun dil ve konuşma gelişiminin nasıl destekleneceğine dair bilgi sahibi olur.
- Çocukluk çağı konuşma apraksisinin (ÇÇKA) ne olduğu ve özellikleri hakkında bilgi sahibi olur.
- Çocukluk çağı konuşma apraksisi (ÇÇKA) olan çocuğun dil ve konuşma gelişimini nasıl destekleyeceğine dair bilgi sahibi olur.
- Yutma bozukluğu ile ilgili kavramları açıklar.
- Çocuğun salya akışını azaltan düzenlemeler yapar.
- Yutma bozukluğu olan çocuğun beslenme ortamını düzenlemeye yönelik bilgi sahibi olur.

İÇERİK

Dil ve Konuşma Bozuklukları Aile Eğitimi Kitap Seti 5 kitaptan oluşmaktadır. Bu kitaplar:

1. *Dil ve Konuşma Bozuklukları Aile Eğitimi Kitap Seti Gelişimsel Dil Bozuklukları*
2. *Dil ve Konuşma Bozuklukları Aile Eğitimi Kitap Seti Konuşma Sesi Bozuklukları*
3. *Dil ve Konuşma Bozuklukları Aile Eğitimi Kitap Seti Akıcılık Bozuklukları*
4. *Dil ve Konuşma Bozuklukları Aile Eğitimi Kitap Seti Ses Bozuklukları*
5. *Dil ve Konuşma Bozuklukları Aile Eğitimi Kitap Seti Motor Konuşma ve Yutma Bozuklukları*

AÇIKLAMALAR

Sevgiler Aileler,

Bu kitaplarda çocukluk çağında karşılaşılabilecek farklı dil ve konuşma bozukluklarıyla ilgili bilgiler yer almaktadır.

Kitaplarda ailelere ve bakım verenlere yönelik önerilerin sunulduğu söz konusu bozukluklarda mutlaka bir dil ve konuşma terapistinden değerlendirme ve gerekirse terapi hizmeti alınması temel ve gerekliliktir.

Kitaplarda yer alan bilgiler ve etkinlik önerileri ailelere çocukları ile ilgili evde yapabilecekleri konusunda yol gösterici niteliktedir.

BÖLÜM 1: KONUŞMA SESİ BOZUKLUĞU

Genel Amaç	8
Kazanımlar	8
İçerik	8
Açıklamalar	8
Konuşma Sesi Bozuklukları	8
Neler Öğrendik?	12
Yararlanılan Kaynaklar	12

BÖLÜM 2: OKUL ÖNCESİ DÖNEM (0-72 AY)

Genel Amaç 16

Kazanımlar 16

İçerik 16

Açıklamalar 16

0-36 Ay (Erken Çocukluk) 17

Bebeğinizin İlk Sözcüklerini
Duyana Kadar Konuşma
Gelişimini
Desteklemek İçin Neler
Yapabilirsiniz? 20

36-72 Ay 34

4 Yaş Grubuna Yönelik
Fonolojik Farkındalık Etkinlikleri 37

5 Yaş ve üzeri Çocuklara Yönelik
Fonolojik Farkındalık Etkinlikleri 41

Neler Öğrendik? 46

Yararlanılan Kaynaklar 47

BÖLÜM 3: OKUL ÇAĞI VE SONRASI DÖNEM (6 YAŞ VE ÜSTÜ)

Genel Amaç 50

Kazanımlar 50

İçerik 50

Açıklamalar 51

Okul Çağında Konuşma Sesi
Bozukluğu Olan Çocukların Terapi
Süreçlerini Desteklemeye Yönelik
Öneriler 52

Okul Çağı Çocuklarında Fonolojik
Farkındalık Becerilerini
Desteklemeye Yönelik Öneriler 54

Okul Çağı Çocuklarında Fonolojik
Farkındalık Becerilerini
Desteklemeye Yönelik Öneriler 56

Neler Öğrendik? 60

Yararlanılan Kaynaklar 61

BÖLÜM 4: RİSK FAKTÖRLERİ

Genel Amaç 64

Kazanımlar 64

İçerik 64

Açıklamalar 64

Cinsiyet 65

Genetik Yatkınlık 65

İşitme Problemi ve Otitis
Media
(Orta Kulak İltihabı) 65

Dil Gelişimi 65

Neler Öğrendik? 66

Yararlanılan Kaynaklar 66

BÖLÜM 5: ORGANİK TEMELLİ KONUŞMA SESİ BOZUKLUKLARI

Genel Amaç	68
Kazanımlar	68
İçerik	68
Açıklamalar	68
Yapısal Kaynaklı Konuşma Sesi Bozuklukları	69
DKT Yönlendirmesi	72
Duyusal Kaynaklı Konuşma Sesi Bozuklukları	72
DKT Yönlendirmesi	73
Nörojenik Kaynaklı Konuşma Sesi Bozuklukları	73
Neler Öğrendik?	74
Yararlanılan Kaynaklar	74

BÖLÜM 6: AİLE KATILIMI

Genel Amaç 76

Kazanımlar 76

İçerik 76

Açıklamalar 76

Dil ve Konuşma
Değerlendirmesi 76

Terapi Süreci 79

Neler Öğrendik? 81

Yararlanılan Kaynaklar 81

BÖLÜM 7: AKADEMİK VE SOSYAL-DUYGUSAL GELİŞİM

Genel Amaç	84
Kazanımlar	84
İçerik	84
Açıklamalar	84
Sosyal-Duygusal Gelişim	84
Akademik Gelişim	86
Neler Öğrendik?	88
Yararlanılan Kaynaklar	88

BÖLÜM 1: KONUŞMA SESİ BOZUKLUĞU

Dr. Öğr. Üyesi Deniz KAZANOĞLU | Arş. Gör. Beyza Nur DÜKAR

BÖLÜM 2: OKUL ÖNCESİ DÖNEM (0-72 ay)

Dr. Öğr. Üyesi Deniz KAZANOĞLU | Arş. Gör. Beyza Nur DÜKAR

BÖLÜM 3: OKUL ÇAĞI VE SONRASI DÖNEM (6 yaş ve üstü)

Dr. Öğr. Üyesi Deniz KAZANOĞLU | Arş. Gör. Beyza Nur DÜKAR

BÖLÜM 4: RİSK FAKTÖRLERİ

Dr. Öğr. Üyesi Deniz KAZANOĞLU | Arş. Gör. Beyza Nur DÜKAR

BÖLÜM 5: ORGANİK TEMELLİ KONUŞMA SESİ BOZUKLUKLARI

Dr. Öğr. Üyesi Deniz KAZANOĞLU | Arş. Gör. Beyza Nur DÜKAR

BÖLÜM 6: AİLE KATILIMI

Dr. Öğr. Üyesi Deniz KAZANOĞLU | Arş. Gör. Beyza Nur DÜKAR

BÖLÜM 7: AKADEMİK VE SOSYAL-DUYGUSAL GELİŞİM

Dr. Öğr. Üyesi Deniz KAZANOĞLU | Arş. Gör. Beyza Nur DÜKAR

Genel Amaç

Sevgili Ailelerimiz, Kıymetli Öğretmenler,

Bu kitabın amacı; tipik gelişim gösteren çocukların konuşma seslerini edinim süreçlerine ilişkin bilgileri ve bu bilgiler doğrultusunda çocuğunuza yardımcı olabilecek etkinlik önerilerini sizlerle paylaşmaktır. Bu modül aynı zamanda konuşma sesi bozukluklarının nedenleri, konuşma sesi bozukluklarının çocukların akademik ve sosyal gelişimini nasıl etkilediği gibi konularda bilgiler vermektedir.

Çocuğunuzda konuşma sesi bozukluğu olduğundan şüpheleniyorsanız mutlaka bir dil ve konuşma terapistine başvurmalısınız ve terapistinizin yönlendirmeleri doğrultusunda ilerlemelisiniz.

Kazanımlar

Bu kitapla aileler, bakım verenler aşağıdaki kazanımları edinirler:

- Bebeklikten okul çağına kadar olan süreçte tipik gelişim gösteren çocuğun konuşma seslerini nasıl edindiğini bilir.
- Tipik gelişim sürecini dikkate alarak çocuğun konuşma gelişiminde bir sorun olup olmadığını fark eder.
- Konuşma sesi bozukluklarına neden olabilecek risk faktörleri hakkında bilgi sahibi olur.
- Konuşma sesi bozukluklarının nedenleri hakkında bilgi sahibi olur.
- Çocuğun gelişim seviyesine uygun olan konuşma gelişimini desteklemeye yönelik etkinlikleri uygular.
- Konuşma sesi bozukluklarının çocuğun eğitim sürecine (okuma-yazma gibi), sosyal ilişkilerine olan etkisini fark eder.

İçerik

1. Konuşma Sesi Bozukluğu
2. Okul Öncesi Dönem
3. Okul Çağı ve Sonrası Dönem

4. Risk Faktörleri
5. Organik Temelli Konuşma Sesi Bozuklukları
6. Aile Katılımı
7. Akademik ve Sosyal-Duygusal Gelişim

Açıklama

Aile Eğitimi Kitap Seti Konuşma Sesi Bozukluğu kitabında konuşma sesi bozukluğunun kısaca bir tanımı yapılarak tipik gelişim gösteren çocukların bebeklik döneminden başlayarak okul çağı ve sonrası döneme kadar konuşma seslerini edinim süreçleri hakkında bilgiler yer almaktadır. Aynı zamanda bu modülde okul öncesi ve okul çağı dönemlerde çocuklarınızın konuşma gelişimini desteklemek için yapabileceğiniz etkinlikler ve öneriler bulunmaktadır. Çocuğunuzun gelişim süreçlerini takip ederek ardından ilgili yaş döneminde yapılabilecek etkinlikleri uygulayabilirsiniz.

Konuşma sesi bozukluğu açısından risk oluşturabilecek faktörler, konuşma sesi bozukluklarının nedenleri de bu modül kapsamında açıklanmaktadır. Konuşma sesi bozukluğu olan çocuğa sahip ailelerin terapi süreçlerine katılımı ve konuşma sesi bozukluğunun çocukların akademik ve sosyal gelişimleri üzerindeki olası sonuçları hakkında bilgi ve önerilere de yer verilmiştir.

Bölümler Hakkında

Konuşma sesi bozuklukları okul öncesi ve okul çağı dönemde en sık karşılaştığımız konuşma bozuklukları arasında yer almaktadır. Konuşma sesi bozuklukları çocukların konuşmasının anlaşılabilirliğini etkilediği gibi arkadaşlarıyla kurduğu iletişim, okul başarıları gibi alanları da olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Bu amaçla bu modülde sizlere 7 başlık altında konuşma sesi bozukluğu ile ilişkili konularda bilgiler ve öneriler sunduk.

İlk bölümde konuşma sesi bozukluğunun, konuşma sesinin ve konuşma sesi bozukluğu ile ilişkili olan artikülasyon, fonoloji, harf gibi kavramları tanımladık. Bu bölümde çocuğunuzun konuşmasının siz ve/veya diğerleri tarafından ne kadar anlaşıldığını değerlendirebileceğiniz bir ölçek yer almaktadır. Bu ölçekten yararlanarak kısa bir değerlendirme yapabilir çocuğunuzun anlaşılabilirliği ile ilgili fikir edinebilirsiniz.

İkinci ve üçüncü bölümlerde bebeklikten başlayarak okul çağı ve sonrası döneme kadar tipik gelişimde konuşma seslerinin edinim sürecine ilişkin bilgilere yer verdik. Bebeklikten okul öncesi döneme kadar olan süre çocuğunuzun dil ve konuşma gelişimi için kritik evrelerdir. Özellikle erken çocukluk dönemi olarak adlandırdığımız 0-36 aylık

dönemde bebeğin ona model olacak bir yetişkinle kurduğu iletişim, bu iletişim sırasındaki dilsel girdiler hem dil-konuşma gelişimi açısından hem de diğer gelişim alanlarını destekleyecektir. Konuşma seslerinin edinimi açısından bakarsak bebeklerin 12 ay civarında ilk sözcüklerini üretmelerini bekleriz. Ancak bu döneme kadar da bebekler sözcükleri üretebilmek için bir dizi gelişimsel aşamadan geçerler. 24 ay civarında çocukların basit cümleler kurarak ihtiyaçlarını iletmeleri beklenir. Bu yaş döneminde çocuğunun konuşması çok anlaşılır olmayabilir. Öncelikli olarak çocuğunun ihtiyaçlarını belirtirken sözlü ifadeleri mi tercih ettiği yoksa işaretlerle mi anlaşmaya çalıştığına dikkat etmeniz önemlidir. 4 yaş civarında ise çocuğunun konuşma seslerinin gelişimini tamamlamasını ve neredeyse hiç bir seste hatalı üretim olmadan anlaşılır bir konuşmaya sahip olması beklenir. Eğer bu aşamada çocuğunun konuşması siz ve/veya çevresi tarafından anlaşılıyorsa bir dil ve konuşma terapistinin değerlendirmesi gerekir.

Okul çağına geldiklerinde ise dile ait tüm sesleri doğru şekilde üretmeleri ve sesleri ayırt etmeleri beklenir. Bu sayede okuma-yazma becerilerinin de temelini atmış olurlar. Ancak farklı nedenlere bağlı olarak bazı çocuklarda konuşma sesi bozuklukları gözlemlenmektedir. Okul çağına gelmiş çocuğunuzda devam eden bir dil ve konuşma bozukluğu varsa mutlaka bir dil ve konuşma terapistine danışmalısınız. Okul çağına gelmiş çocukta devam eden bir konuşma sesi bozukluğunun bulunması gelişimsel olarak tamamlanması beklenen süreçlerde bir farklılık olduğunun göstergesidir. Bu duruma müdahale edilmeden beklenmesi çocuğun akademik, sosyal ve duygusal gelişimini de etkileyecektir. Bu nedenle dil ve konuşma terapisti tarafından detaylı değerlendirilmesi yapılmalıdır.

İkinci ve üçüncü bölümde tipik gelişim sürecine ilişkin verdiğimiz bilgiler doğrultusunda çocuğunun konuşma gelişimini takip edebilirsiniz. Ayrıca gelişim aşamaları doğrultusunda çocuğunuzla uygulayabileceğiniz etkinlik örneklerini paylaştık. Bu etkinlikler örnek etkinlikler olup çocuğunun gelişim seviyesine göre düzenlemeler yapabilirsiniz.

Dördüncü bölümde konuşma sesi bozukluğuna neden olabilecek risk faktörleri hakkında bilgilere yer verdik. Özellikle cinsiyet (erkek olması), genetik yatkınlığın bulunması (aile öyküsünde dil ve konuşma bozukluğunun bulunması), sık geçirilen orta kulak iltihabı, erken dönemde yaşanan işitme kaybı ve zayıf dil gelişimi gibi durumlar ilerleyen zamanlarda konuşma sesi bozukluğu açısından risk olarak tanımlanmaktadır. Bu süreçte çocuğunun gelişimini yakından takip etmeli, olası risk faktörleri varsa vakit kaybetmeden bir dil ve konuşma terapistine başvurmalısınız.

Beşinci bölümde konuşma sesi bozukluklarına neden olabilecek organik temellerle ilgili bilgilere yer verdik. Organik temelli konuşma sesi bozuklukları 3 sınıfa ayrılmaktadır. Bu sınıflama dil, dudak veya damak gibi konuşma organlarında görülen anatomik problemlere bağlı olarak ortaya çıkan yapısal kaynaklı; işitme kaybına bağlı olarak ortaya

çıkan duyuşal kaynaklı; konuşma seslerini üretmemizi sağlayan kas veya sinir hareketlerinde ortaya çıkabilecek güçlüklerle bağlı nörojenik kaynaklı konuşma sesi bozuklukları şeklindedir. Organik temelli konuşma sesi bozuklukları olan çocuklar KBB, diş hekimisi veya odyolog gibi doğru uzmanlar tarafından takip edilmeli ve konuşma sesi bozukluklarına yönelik süreç mutlaka bir dil ve konuşma terapisti tarafından takip edilmelidir.

Altıncı bölümde bir dil ve konuşma terapistine başvurmanız durumunda değerlendirme sürecindeki işleyiş ve dil ve konuşma terapisti tarafından gerekli görülürse terapiye başlamanız durumunda sizlerin sürece nasıl dâhil olacağı ile ilgili bilgilere yer verdik. Özellikle terapi sürecine sizlerin de dâhil olması klinik ortamda yapılan çalışmaların çocuğunuzun günlük yaşamına genellenmesi aşamasında önemlidir, bu nedenle dil ve konuşma terapistinizle görüşerek bu süreci planlayabilirsiniz. Terapi süreci, yalnızca terapist ve çocuk arasındaki bir çalışma değildir. Aileler de terapi sürecini takip ederek, çocukları ev ödevleri konusunda destekleyerek ve çocuğunu motive ederek bu sürecin ilerlemesine destek olmalılar. Günlük hayat içerisinde de model olma, geri bildirim verme, ipucu verme, anlamaya çalışma gibi yöntemlerle konuşma sesi bozukluğu olan çocuklarınızı destekleyebilirsiniz. Terapi sürecinin yanı sıra, günlük hayat içerisinde çocuklarınızla fonolojik farkındalık becerilerine yönelik etkinliklerle (fonemik farkındalık etkinlikleri, fonem ayırt etme, ekleme, silme vb.) çocuğunuzun erken okur-yazarlık becerilerini de destekleyebilirsiniz.

Yedinci bölümde konuşma sesi bozukluklarının okuma-yazma, akademik, sosyal gelişim gibi alanlar üzerindeki etkisi üzerine bilgilere yer verdik. Bu olumsuz etkileri önlemenin en önemli ayağı erken dönemde konuşma sesi bozukluklarına müdahale edilmesidir. Böylece çocuk okuma-yazma süreci öncesinde tüm konuşma seslerini doğru bir şekilde kullanabilir ve okula başladığında konuşma sesleri ile harfler arasındaki ilişkiyi daha rahat kavrayabilir. Ayrıca okulda veya diğer sosyal çevrelerde çocuğun konuşmasındaki hatalı üretimlerle ilgili olumsuz bir tutum içerisinde olmamak gerekir. Bu tür durumların yaşanması durumunda aile üyeleriyle, okul yönetimiyle vb. görüşerek olumsuz tutumların ortadan kalkmasına yönelik çaba gösterilmelidir.

BÖLÜM 1

Dr. Öğr. Üyesi Deniz KAZANOĞLU

Arş. Gör. Beyza Nur DÜKAR

KONUŞMA SESİ BOZUKLUĞU

Genel Amaç

Bu bölümün amacı konuşma sesinin ne anlama geldiğini açıklamak, konuşma sesi bozukluğunu tanımlamak, konuşma sesi bozukluğu ile ilişkili temel kavramlar ve konuşma sesi bozukluğunun nedenleri konusunda fikir oluşturmaktır.

Kazanımlar

Bu bölümde aileler, bakım verenler aşağıdaki kazanımları edinirler:

- Konuşma sesinin ne olduğunu bilir.
- Konuşma sesi bozukluğunun ne olduğunu bilir.
- Konuşma sesi bozukluğu ile ilişkili temel kavramları bilir.
- Konuşma sesi bozukluklarının nedenlerini bilir.

İçerik

1. Konuşma Sesi Bozuklukları

Açıklamalar

Bu bölümün içeriğinde konuşma sesinin ne olduğu, Türkçedeki konuşma seslerinin genel kuralları, artikülasyon, fonoloji, fonolojik farkındalık, harf gibi konuşma sesi ile ilişkili kavramlar ve konuşma sesi bozukluklarının tanımı yer almaktadır.

Konuşma Sesi Bozuklukları

Konuşma sesi bozuklukları (KSB) okul öncesi ve okul çağı dönemde en sık karşılaştığımız dil ve konuşma bozukluklarından biridir (1-2). KSB'li çocuklar konuşma seslerini üretmekte, algılamakta veya dil kurallarına uygun kullanmakta sorunlar yaşarlar ancak yaşadıkları bu sorunlar sadece konuşma ile ilgili becerileri değil, iletişim, sosyal ve akademik alandaki becerilerini de olumsuz yönde etkileyebilir. Bu alanlarda yaşitlarına göre daha fazla sorun yaşayabilirler (3). Olası bu sorunların önüne geçebilmek için çocuğunuzun erken dönemde

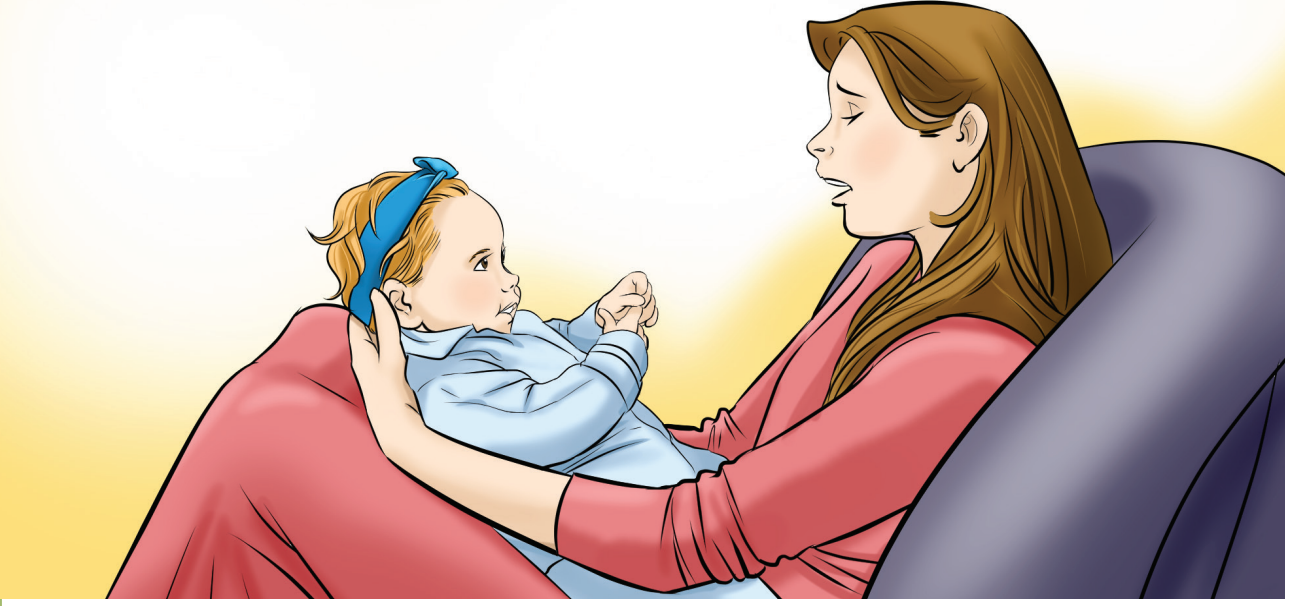
konuşma sesi bozukluğu olup olmadığını belirlemek, varsa da dil ve konuşma terapistinin belirleyeceği bir terapi planının uygulanması son derece önemlidir.

Yeni doğmuş bir bebeği ya da kendinizi düşünebilirsiniz, aslında günlük hayatta hepimiz pek çok ses çıkarırız. Canımız sıkıldığında öfleyip pöfleriz, bir yere çarptığımızda veya korktuğumuzda bağırırız, bebekler de benzer şekilde ağlar, iç çeker. Çoğu zaman konuşma sesi ile harf de karıştırılır ve birbiri yerine kullanılır. Ama çıkardığımız bu sesler ya da harf ile konuşma sesleri aynı anlama gelmez.

Konuşma sesi, konuşulan dile ait sözcükleri oluşturan her bir sesi ifade eder. Konuşma sesleri, konuşma için kullandığımız diş, dil, dudak, damak gibi organlarımız aracılığıyla üretilir konuşma seslerini değiştirerek farklı anlamlara gelen sözcükleri oluştururuz. Harf ise bu konuşma seslerinin yazılı dildeki karşılığıdır. Örneğin "kitap" sözcüğünü söylerken ağızımızdan çıkan ve bu sözcükte yer alan /k/, /i/, /t/, /a/, /p/ seslerinin her biri birer konuşma sesidir. Eğer bu sözcüğü bir kâğıda yazmış olsaydık kâğıtta yer alan her bir sembolü harf olarak adlandıracaktık. Konuşma sesi bozuklukları ve okuma-yazma problemleri arasındaki ilişkiden söz ettiğimiz **Okul Çağı ve Sonrası Tipik Gelişim (3. Bölüm) ile Akademik ve Sosyal-Duyusal Gelişim (7. Bölüm)** bölümlerinde neden konuşma sesi ve harfin birbirinden farklı ama birbiriyle de ilişkili oldukları hakkında daha ayrıntılı bilgi vereceğiz, şimdi tekrar konuşma sesine dönelim.

Her dilde yer alan konuşma sesleri birbirinden farklılaşır. Örneğin İngilizcede yer alan seslerin bir kısmı Türkçede bulunmaz. Çocuklar kendi dillerinde yer alan konuşma seslerini edinirler. Çocukların konuşma seslerini edinme sürecinin iki yönü vardır. Bunlardan biri artikülasyon (sesletim), diğeri de fonoloji (ses bilgisi) olarak adlandırılır. Hatta pek çok kaynakta konuşma sesi bozukluklarına karşılık olarak "artikülasyon ve fonolojik bozukluk", "sesletim ve sesbilgisel bozukluk" kavramlarının kullanıldığını görürsünüz. Geçmiş yıllarda bu kavramlar kullanılmakla birlikte artık "konuşma sesi bozukluğu" terimini tercih ediyoruz.

Artikülasyon, konuşma seslerinin konuşma için kullandığımız diş, dil, dudak, damak gibi organlarımız aracılığıyla üretilmesini, fonoloji ise bu seslerin konuşulan dildeki diziliş kurallarını ifade eder. Dillerde yer alan konuşma sesleri bir sözcüğü diğer bir sözcükten ayırt etmek üzere kullanılır. Bu sayede de yani bir sözcüğü diğerinden ayırt ederek de birbirimizle iletişim kurabiliriz. Örneğin Türkçe için "taş" ve "kaş" sözcükleri farklı anlamlara sahiptir, dolayısıyla /t/ ve /k/ sesleri sözcüğün anlamını değiştirir. Oysa bir çocuk /k/ sesini üretmekte güçlük yaşıyorsa hem taş hem kaş sözcükleri için "taş" diyecektir, bu da anlamın karışmasına neden olacak ve çocuğun istediklerini ifade etmesini güçleştirecektir.

Görsel 1 Betimleme: Koltukta oturan anne, bebeğini, dizlerinden hafif büktüğü ve kaldırdığı bacaklarına sırt üstü yatırmış. Ona bir şeyler anlatıyor. Bebek göz kontağı kurmuş anneyi dinliyor.

Bebeklikten çocukluğa doğru geçişte çocuklar çevrelerinde konuşulan dili duydukça o dilde kullanılan konuşma seslerinin neler olduğu, bu seslerin nasıl üretildiği ve hangi kurallar dahilinde bir araya getirildiği bilgisini edinirler. Örneğin İngilizcede "that (şu)" sözcüğünü diliniz çok hafif önde ve ön dişlerinize temas eder şekilde üretirsiniz. Bu üretim o dilde bir konuşma sesine (/θ/) karşılık gelmektedir. Türkçede ise böyle bir konuşma sesi bulunmamaktadır. Yine bir örnek üzerinden devam edersek Türkçede iki ünsüzün yan yana geldiği durumlar çok sınırlıdır, bu sözcüklerin büyük bir kısmı da yabancı dillerden dilimize geçen sözcüklerdir. Türkçenin kuralları gereği üç ünsüzün yan yana geldiği bir örnek yoktur. İngilizcede ise "accomplish (başarmak)" gibi üç ünsüzün yan yana üretildiği pek çok örnek bulunabilir.

Dile ait tüm bu bilgiler bebek, çevresindeki dile maruz kaldıkça işlenir ve bebek dildeki sesleri doğru bir üretimle ve doğru kurallarla kullanabilir. Bu gelişimsel bir süreçtir, yani çocukların yaşları ilerledikçe üretebildikleri konuşma sesleri de çoğalacak ve herkes tarafından kolaylıkla anlaşılabilir bir konuşmaya sahip olacaklardır. Eğer herhangi bir nedenle çocuklar bu gelişimsel süreç içerisinde Türkçedeki konuşma seslerini edinemezlerse bu durumda karşımıza konuşma sesi bozuklukları ortaya çıkacaktır.

Bebekler doğdukları andan itibaren hem çok hızlı şekilde gelişmekte hem de yoğun şekilde ana dile maruz kalmaktadırlar. Dil ve konuşma gelişimine baktığımızda, konuşma için gerekli yapıların (dil, diş, dudak, damak gibi) tam ve sağlam olması gerekir ancak bu yapıların fiziksel olarak gelişmesi yeterli değildir. Aynı zamanda bilişsel gelişim ve erken dönem iletişim becerileri olarak bilinen ortak dikkat, jest kullanımları, oyun ve vokalizasyonların (sesleme, yani çocukların henüz sözcük üretimine geçmeden gerçekleştirdikleri ses üretimleri) gelişimi

de önemli bir yer tutar. Erken dönem iletişim becerileri dil ve konuşma gelişimi ile yakından ilişkilidir. Eğer çocuğunuzun diğer iletişim becerilerinde problem olduğunu düşünüyorsanız **Gelişimsel Dil Modülüne** bakabilirsiniz. Bu modülde temel olarak konuşma seslerinin üretimi, anlaşılabilirlik ve fonolojik gelişim üzerinde durulacaktır.

Bazı durumlarda bir nedene bağlı olarak (işitme yetersizliği, dudak damak yarığı, çocukluk çağı konuşma apraksisi gibi) çocukların konuşma seslerini kullanmada hatalar yaptıklarını biliyoruz. **Organik Temelli Konuşma Sesi Bozuklukları Bölümü (5. Bölüm) ile Yutma ve Motor Konuşma Bozuklukları Modülünde** bu konular daha ayrıntılı ele alınacaktır. Bazı durumlarda ise çocuklar gözlenebilir bir neden olmaksızın dile ait konuşma seslerini yaşa uygun olarak edinmekte güçlük yaşarlar. Her iki durumda da karşımıza konuşma sesi bozukluğu ortaya çıkar.

SORU

Çocuğunuzda konuşma sesi bozukluğu olduğundan ne zaman şüphe duymalısınız?

Çocuğunuzun konuşması siz ve/veya diğerleri tarafından ne kadar rahatlıkla anlaşılıyor, bunu değerlendirmeniz de konuşma sesi bozukluğu olup olmadığına ilişkin bir fikir verebilir. Bu amaçla aşağıda sizlerle bir form (Tablo 1) paylaşıyoruz. Bu form, çocuğunuzun konuşmasının anne-babası, yakın veya uzak aile üyeleri, arkadaşları, öğretmenleri gibi çocuğunuzla iletişim hâlinde olan kişiler tarafından ne kadar anlaşıldığını değerlendirir. İlgili maddede yuvarlak içerisine aldığınız rakamları toplayarak bir toplam puan elde edeceksiniz, daha sonra bu puanı 5'e bölerek ortalama puanı hesaplayabilirsiniz. Ortalama puan 5'e yaklaştıkça çocuğunuzun konuşması daha anlaşılır, 1'e yaklaştıkça daha az anlaşılır anlamına gelmektedir. Ancak bu değerlendirmede çocuğunuzun yaşı da oldukça önemlidir. Bu nedenle tipik gelişim gösteren çocuklarda konuşma seslerinin edinimi nasıl bir seyir izliyor, bunu bilmek gerekir. Bundan sonraki iki bölümde (**Bölüm 2-Okul Öncesi Dönemde Tipik Gelişim, Bölüm 3-Okul Çağı ve Sonrası Dönemde Tipik Gelişim**) anlatılan bilgiler çerçevesinde tipik gelişimde neler olduğuna birlikte bakalım.

Tablo 1 Bağlam İçi Anlaşılabilirlik Ölçeği (4)

Aşağıdaki sorular çocuğunuzun konuşmasının başka insanlar tarafından ne kadar anlaşıldığı ile ilgilidir. Lütfen her soruyu yanıtlarken çocuğunuzun konuşmasını bir ay geriye dönük olarak düşünün. Her soru için yalnızca bir rakamı yuvarlak içine alın.					
	Her zaman	Sık Sık	Bazen	Nadiren	Hiçbir zaman
Çocuğunuzu anlıyor musunuz?	5	4	3	2	1
Çocuğunuzu yakın aile üyeleri anlıyor mu?	5	4	3	2	1
Çocuğunuzu uzak aile üyeleri anlıyor mu?	5	4	3	2	1
Çocuğunuzu arkadaşları/akranları anlıyor mu?	5	4	3	2	1
Çocuğunuzu diğer tanıdıklar anlıyor mu?	5	4	3	2	1
Çocuğunuzu öğretmenleri anlıyor mu?	5	4	3	2	1
Çocuğunuzu tanımayan insanlar anlıyor mu?	5	4	3	2	1
Toplam Puan =/35					
Ortalama Puan =/5					

Neler Öğrendik?

Konuşma sesi bozukluğunun konuşma sesinin ve konuşma sesi bozukluğu ile ilişkili olan artikülasyon, fonoloji, harf gibi kavramların tanımlamasına yer verdik. Ayrıca bu bölümde yer alan anlaşılabilirlik değerlendirme formuna göre çocuğunuzun konuşması ile ilgili bir fikir edinebilirsiniz. Bu formdan alınan puan düştükçe çocuğunuzun konuşmasının siz ve/veya diğerleri tarafından rahatlıkla anlaşılmadığını göstermektedir.

Yararlanılan Kaynaklar

1. Brumbaugh, K. M., & Smit, A. B. (2013). Treating children ages 3–6 who have speech sound disorder: A survey. *Language, Speech, and Hearing Services in Schools, 44*(3), 306-319.
2. Mcleod, S. ve Baker, E. (2014) Speech-language pathologists' practices regarding assessment, analysis, target selection, intervention, and service delivery for children with speech sound disorders, *Clinical Linguistics & Phonetics, 28*:7-8, 508-531.

3. McCormack, J., McLeod, S., McAllister, L., & Harrison, L. J. (2009). A systematic review of the association between childhood speech impairment and participation across the lifespan. *International Journal of Speech-Language Pathology*, 11(2), 155–170.
4. McLeod, S., Harrison, L. J., & McCormack, J. (2012). Bağlam İçi Anlaşılabilirlik leęi: Trke [Intelligibility in Context Scale: Turkish]. (S. Topbaş, eviren). https://cdn.csu.edu.au/__data/assets/pdf_file/0008/400022/ICS-Turkish.pdf

BÖLÜM 2

Dr. Öğr. Üyesi Deniz KAZANOĞLU

Arş. Gör. Beyza Nur DÜKAR

OKUL ÖNCESİ
DÖNEM (0-72 ay)

Genel Amaç

Bu bölümün amacı 0-72 ay aralığında tipik gelişim gösteren çocukların konuşma seslerini edinme süreçleri hakkında bilgi vermek, bu bilgilerden yola çıkarak çocuğunuzun konuşma gelişimini takip edip konuşma sesi bozukluğu olduğu durumları fark edebilmenizi sağlamak ve bu bilgiler doğrultusunda çocuğunuza yardımcı olabilecek etkinlik önerileri paylaşmaktır.

Kazanımlar

Bu bölümde aileler, bakım verenler aşağıdaki kazanımları edinirler:

- 0-36 ay aralığında tipik gelişimde konuşma seslerinin gelişim aşamalarını bilir.
- 0-36 ay aralığında tipik gelişimde konuşma seslerinin gelişim aşamalarına göre çocuğunun konuşma gelişimini takip eder.
- 36-72 ay aralığında tipik gelişimde konuşma seslerinin gelişim aşamalarını bilir.
- 36-72 ay aralığında tipik gelişimde konuşma seslerinin gelişim aşamalarına göre çocuğunun konuşma gelişimini takip eder.
- Çocuğunun gelişim düzeyine göre konuşma gelişimine uygun etkinlikleri uygular.

İçerik

1. 0-36 Ay (Erken Çocukluk)
2. 36-72 Ay

Açıklamalar

Bu bölümün içeriğinde 0-36 ay ve 36-72 ay aralığında tipik gelişim gösteren çocukların konuşma seslerini edinim süreçleri hakkında bilgiler yer almaktadır. Aynı zamanda bu modülde okul öncesi dönemde çocuklarınızın konuşma gelişimini desteklemek için yapabileceğiniz etkinlikler ve öneriler bulunmaktadır. Çocuğunuzun gelişim sürecini takip ederek ardından ilgili yaş döneminde yapılabilecek etkinlikleri uygulayabilirsiniz.

0-36 Ay (Erken Çocukluk)

Bebeğinizin dil gelişimi ve konuşma gelişimi paralel şekilde ilerlemektedir. Dil ve konuşma gelişimi diğer alanlarda olduğu gibi ilk yıllarda (özellikle 2 yaşına kadar olan dönem) oldukça hızlı ilerler. Bununla birlikte aileler genellikle dil ve konuşmaya ilişkin bir sorunun varlığını çocukları konuşmaya başladığında hatta okula başladığında fark ederler. Oysa çok daha erken dönemlerde bebeğinizin dil ve konuşma gelişimini gözlemleyerek bir sorun olup olmadığını öngörebilirsiniz. Henüz bebeğiniz bu dönemlerde sözcükleri kullanmasa da sizinle iletişim hâlinindedir. Bu iletişim kurma ihtiyacı aslında sözcüklerin ortaya çıkması için son derece önemlidir.

Bebeğiniz, henüz anne karnındayken bile dış dünyayla iletişim hâlinindedir. Dolayısıyla dil ve konuşma gelişimi anne karnındayken başlıyor diyebiliriz. "Bu benim annem olmalı, buradan çıktığımda da ona anne diyeceğim." gibi bir farkındalıkla değil elbette ama gebeliğin son üç ayı itibarıyla bebek annesinin sesini diğer insanların sesinden ayırt edebilir, çevresinde konuşulan dile, müziğe duyarlı hâle gelir. Bebeğiniz doğumdan ilk sözcüklerini kullanmaya başlayana kadarki süre içerisinde de bir dizi gelişim gösterir. Anlamsız pek çok ses üretebilmesi, bakışlarıyla çevresini takip edebilmesi, nesnelere kavrayabilmesi bu gelişim alanlarından bazılarına örnek olarak verilebilir.

SORU

Peki, bu kadar çok şeyi yapabiliyorken neden bebekler doğdukları andan itibaren konuşamazlar?

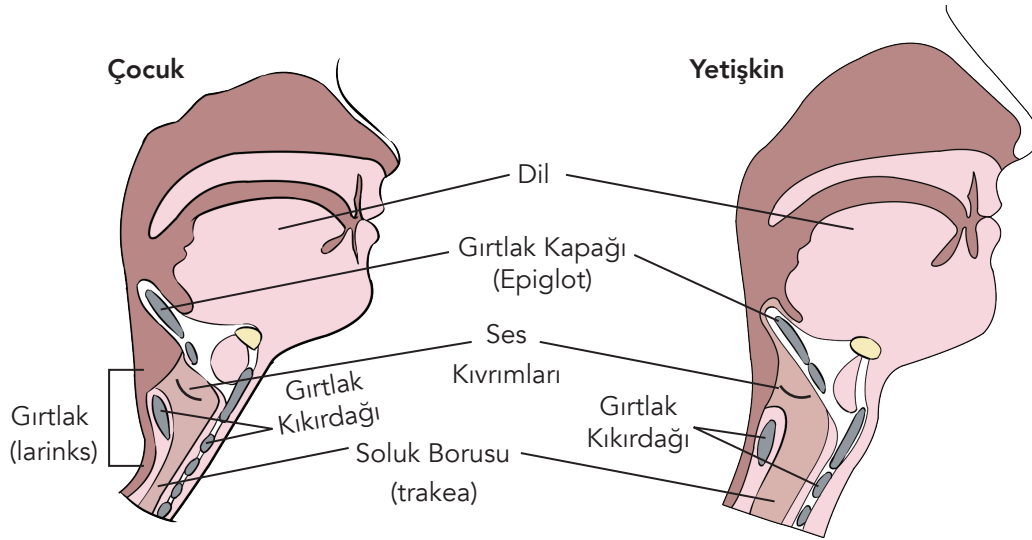
Bu soruya pek çok yanıt verilebilir ama iki temel neden belirtebiliriz: Birincisi bir dili edinmek için çevresel girdilere, yani o dili duymaya ihtiyacımız vardır. İkincisi ise hem bilişsel hem de fiziksel olarak bebeğin gelişmesi olarak kısaca tanımlayabileceğimiz olgunlaşmanın gerçekleşmesi gerekir.

Bebekler dünyayı duyuları yoluyla kavrarlar. Yani çevresindeki sesleri duyması, nesnelere, insanları görmesi ve onlara dokunması gerekir. Böylece çevreye ilişkin bilgiyi beynine kaydeder, bu bilgiler beynimizin ilgili bölgelerinde depolanır. İşitsel, görsel, dokunsal her türlü duyu aracılığıyla çevrelerini gözlemler, çevreden aldıkları bilgileri kaydederler. Konuşma için de bu bilgilere ihtiyaçları vardır.

Bebekler doğdukları zaman yeryüzünde konuşulan bütün dilleri edinebilme kapasitesiyle dünyaya gelirler. Bir bebeğin anne ve babası Türkçe konuşsa bile bebek henüz onlarla karşılaşmadan başka bir dil, örneğin Fransızca konuşan bir anne-baba ile yaşamaya başlarsa bebek çevresinde Fransızca duyduğu için Fransızca konuşabilir, Türkçeye ilişkin ise hiçbir bilgiye sahip olmaz. Dolayısıyla ana dillerini edinebilmeleri için çevrelerinde konuşulan dili duymaları gerekir ki o dile ait sözcüklerin neler olduğunu, sözcükleri oluşturan seslerin han-

gileri olduğunu, bu seslerin hangi kurallara göre yan yana geldiği bilgisini edinebilirler. Dil ve konuşma gelişiminin sağlıklı bir şekilde gerçekleşebilmesi için her ne kadar işitsel bilgi kritik bir öneme sahipse de işitsel bilginin yanında görsel bilgiye de ihtiyacımız vardır. Ağız içerisindeki hareketleri göremesek de yüz ifadeleri, mimikler, jestler de konuşma için önemli bir çevresel girdidir. Dolayısıyla bu dönemde bebeğinizin sizin yüzünüzü görmesi ve sesinizi duyması, görsel ve işitsel bilgileri birlikte işlememesi gerekmektedir. Bebeğiniz dille ilgili girdileri aldıkça bu bilgileri birbiriyle karşılaştırarak zihninde kategoriler oluşturur, bu sayede bilgiler birbiriyle koordineli bir şekilde kaydedilmiş olur.

Çevresel girdilerin yanında olgunlaşma da dil ve konuşma gelişimi için, kategorileri oluşturabilmek için bir gerekliliktir. Bilişsel olgunlaşma ile kastettiğimiz, en yalın hâliyle, bebeğinizin çevreyle olan etkileşimi sonucunda sinir hücrelerinin (beynimizin işleyişi için özelleşmiş hücreler) gelişmesi, sinir hücrelerinin birbiriyle olan iletişiminin artmasıyla birlikte bağlantılar kurmasıdır. Fiziksel olgunlaşma ise konuşma üretimini gerçekleştirebilmek için gerekli olan anatomik yapıların (dil, damak, gırtlak vb.) gelişmesidir. Bebekler doğdukları zaman dil ağız içerisinde oldukça fazla yer kaplar. Gırtlakta yer alan kıkırdaklar ve ses kıvrımları orantısız bir şekilde büyüktür. Ağız boşluğu, burun boşluğu gibi yapılar uygun olmayan bir yerleşime sahiptir. Bunlar ve benzer bir dizi anatomik değişiklik bebeğiniz büyüdükçe gelişir, böylelikle bebeğiniz konuşma seslerini üretebilecek fiziksel olgunluğa sahip olur.

Görsel 2 Betimleme: Bir yetişkine ve bir çocuğa ait konuşma organlarını gösteren çizim

Bebeğinizin işitmeye ilgili bir güçlüğüne sahip olması (işitme kaybı, çok sık orta kulak iltihabı geçirmesi gibi), anatomik yapılarında herhangi bir problem olması (dudak- damak yarığı, ağız- yüz anomalisi), zihinsel becerilerinde yetersizlik görülmesi, down sendromu gibi herhangi bir sendromun olması durumunda da dil ve konuşma becerileri etkilenecektir. Bu süreçte çocuğunuzun konuşma seslerinin üretiminde de hatalar gözlemlenebilir. Bu konuya **Organik Temelli Konuşma Sesi Bozuklukları (5. bölüm)** bölümünde daha ayrıntılı değineceğiz. Ayrıca

diğer modüllerde de bazı başlıklar daha ayrıntılı ele alınacaktır.

Hem çevresel girdiler hem de olgunlaşmayla birlikte bebeğinizin konuşması nasıl bir gelişim gösteriyor? Gelin bu süreci birlikte gözlemleyelim. Aşağıdaki tabloda (Tablo 2) bebeğinizin hangi aylarda ne tür seslemeler, sesler üreteceğini göreceksiniz. Tabloda yer alan yaş aralığının yaklaşık yaşlar olduğunu unutmayın, her bebek bireysel olarak kendi gelişim hızına sahiptir, bununla birlikte bu aralıklardan önemli düzeyde sapmalar söz konusu olursa da dikkat etmek gerekir.

SORU

Bebeğimin sözcük üretmeden önce çıkardığı seslerin önemi var mıdır ?

Bebeğiniz ilk sözcüklerini üretene kadar aslında bir hazırlık aşamasındadır ve belirli evrelerden geçer. Bu evreler sırasında çevresinde konuşulan dile ilişkin bilgileri alır, işlemler, aynı zamanda kendisi ses denemeleri yapar. Başlangıçta temel amacı yaşamsal işlevler olan sesler zaman içerisinde iletişim niyeti olan seslemelere ve sonrasında da sözcüklere doğru gelişir. Aşağıdaki tablodan (Tablo 2) bu gelişim aşamalarını takip edebilirsiniz (1).

Tablo 2 Gelişim Aşamaları

Yaş Aralığı	Gelişimde Beklenenler	Hadi Kontrol Edelim
0-2 Ay	Ağlama, öksürme, geğirme, iç çekme, hırıltı gibi seslemeler. Bunlar bebeğinizin fiziksel durumuna verdiği otomatik tepkiler veya besleme sırasında ürettiği seslemelerdir.	☐ Ağlama ☐ Öksürme ☐ Beslenme sırasında üretilen seslemeler
2-4 Ay	Cıvıdamaya benzer seslemeler, ünlü üretime benzeyen sesler. Bu dönemin sonuna doğru bebeğinizin ağlamaları azalarak gülücüklerinde artış olur.	☐ Cıvıdamalar ☐ Ünlü üretime benzeyen sesler ☐ Gülücükler
4-8 Ay	Ünlü üretimleri veya ünsüz benzeri üretimler denerler. Ayrıca ünsüz-ünlü (b-a; d-a) ses birleşimleri yaparlar. Sesinin yüksekliğinde, tizliğinde-baslığında çeşitlilikler ortaya çıkar.	☐ Ünlü üretimleri (a-o gibi) ☐ Ünlü-ünsüz üretimleri (a-b, b-a gibi) ☐ Ses üretimleri sırasında yüksek veya alçak şekillerde söyleme
8-10 Ay	Babıldamalar. Bebeğiniz birbirine benzeyen heceleri arka arkaya sıralayarak üretir.	☐ "babababa- dadada" gibi babıldamalar

10-14 Ay	Babıldamalar daha karmaşık bir yapıya doğru ilerler. Bu üretimler bazen belirli sözcüklere benzeyebilir ama henüz bir anlama sahip değildir. Bu dönem içerisinde bebeğiniz ilk anlamlı sözcüklerini de üretir.	☐ Farklı heceleri peş peşe söyleyebilme "badaga, dabaga" gibi. ☐ İlk anlamlı sözcükler
----------	--	---

Bebeğinizin İlk Sözcüklerini Duyana Kadar Konuşma Gelişimini Desteklemek İçin Neler Yapabilirsiniz?

Yukarıdaki tablodan (Tablo 2) gelişim süreçlerini takip edebilir ve neleri yapıp yapamadığını kontrol edebiliriz. Yaş aralıklarına göre yapabileceğiniz etkinlikleri sizlerle paylaşacağız, bu etkinlikleri uygularken bebeğinizin yaşına göre etkinlik seçebileceğiniz gibi kontrol listesinde bebeğinizin yapmakta zorlandığı becerilere göre de onu destekleyici etkinlikleri gerçekleştirebilirsiniz. Unutmayın burada belirtilen etkinlikler sadece birer örnektir. Sizler bu etkinlikleri dikkate alarak ve bebeğinizin gelişimsel özelliklerini göz önünde bulundurarak etkinliklerde düzenlemeler yapabilirsiniz.

Bebeğiniz ilk sözcüklerini söylemeye başlamadan önce iletişim kurmak amacıyla pek çok ses üretir. Bu seslemeler ile bebeğiniz dile özgü sesleri üretme, birleştirme, peş peşe söyleme gibi denemeler yapmaktadır. Böylece ilk sözcüklerini üretmeye hazırlanmaktadır. Bu dönemdeki gelişimleri dil becerilerinin gelişimi için de kilometre taşı olarak adlandırılmaktadır. Bebeğinizin bu süreçteki performansı ilerleyen yaşlardaki dil gelişimi açısından da bizlere önemli bilgi sağlamaktadır. Bebeğinizin ürettiği her sesleme birbirine benzer gibi görünse de aylar ilerledikçe farklı iletişim niyeti taşıyan ve gittikçe karmaşıklaşan bir yapıda olduğunu görürüz.

0-2 Ay

Bebeğiniz dünyaya geldiğinde ilk olarak ağlama sesini duyarsınız. Doğumdan 2 aylık olana kadar da sadece ağlama, öksürme, geğirme, iç çekme, hırıltı, esneme, hıçkırık gibi refleksif sesler üretir. Bu sesler doğrudan bir iletişim niyeti taşımazlar. Ancak bebeğinizin ürettiği bu seslere jest, mimik veya sözcüklerle karşılık verdikçe bu sesler zamanla anlam kazanmaya başlar. Bebeğinizin sizin tepkilerinizi fark edebilmesi için bebeğin sizin yüzünüzü rahatça görmesi gerekmektedir. Bu dönemde bebeklerin görme mesafeleri 20-30 cm arasında olduğu için bebeğinize yaklaşarak konuştuğunuzda bebeğiniz yüzünüzü ve ağızınızı rahat bir şekilde görebilir.

Bebeğinizle iletişim hâlindeyken o an hissettiği duygu ne ise (huzursuzluk, mutluluk vb.) bu

duyguları paylaşın, taklit edin ve basit cümlelerle bebeğinizin ne hissettiğini söyleyin.

Not: Jest, mimik ve sözcüklerinizi duruma uygun ve tutarlı kullandığınızda, bebeğiniz kendi ürettiği seslere anlam yükleyebilir ve sizin tepkilerinizi fark ederek niyetli ses üretimleri de desteklenmiş olur.

ETKİNLİK 1: Anne-Bebek Etkileşimi

Görsel 3 Betimleme: Aydınlık bir odada yatağa sırt üstü yatırılmış bir bebek. Annesi bebeğin yüzüne doğru eğilmiş ve burnunu bebeğinin burnuna değdiriyor. Bebek de annesinin yanaklarını tutmuş. İkisi de mutlu ve huzurlu

Etkinliğin Amacı: Bebeğin görme alanına girerek iletişime geçmektir.

Uygulama: 1- Karnı acıkan bir bebek ağlamaya başladığında bebekle ilgilenen kişi ona yakınlaşarak ve üzgün yüz ifadesiyle "Aaaa sen ağlıyor musun? Yoksa sen acıktın mı? Hadi, mama zamanı!" diyerek kucağına alabilir.

2- Bebek yatarken kendiliğinden sesler çıkartmaya başladığında, ona mutlu bir yüz ifadeyle ve el sallayarak "Merhabaaa!" diye seslenebilirsiniz.

Dönüt: Bebeğin, sizin yüzünüzü rahatça gördüğünden emin olun. Onun ihtiyacına yönelik jestler kullanın ve basit cümleler kurun.

Genelleme: Günlük beslenme saati, alt değiştirme veya uyku saatleri gibi rutinler sırasında, bebeğin görme alanına girerek "Günaydın, merhaba, bay bay, aaaa, çok güzel, heyy!" şeklinde bebeğin yaptığını destekleyen ifadeler kullanarak farklı bağlamlara genelleyebilirsiniz.

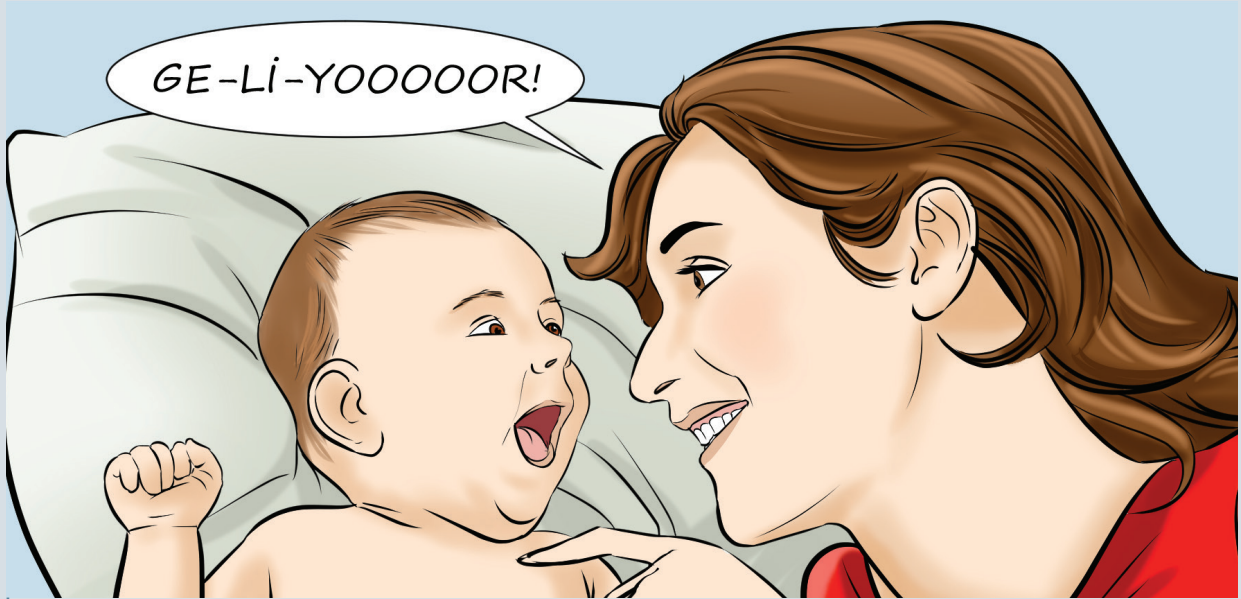
2-4 Ay

2. ayla birlikte bebeğinizin çevreye ilgisi artmaya başlar. Ağlama, öksürük gibi seslere farklı sesler ekler, bunlar cıvıdamaya benzer seslerdir. Anatomik yapıları değişmekte, sizlerle kurduğu iletişimle, çevresel girdilerle birlikte ünlüye benzeyen sesler de üretmeye başlar. Bu aylarda çenedeki anatomik değişiklikler ve artan ses öğrenmeyle birlikte nazal sesler (m-n) ve art ünlülerle (a-o-u gibi) veya art ünsüzler (g-k gibi) ve ünlülerden oluşan ses birleşimlerini ürettikleri görülür (2). Ancak bu denemeler kendi içinde tutarlı ve düzenli değildir.

Bebeğiniz ses çıkardığı zaman onunla göz teması kurun, bekleyin. Daha sonra onun söylediğini taklit edin. Taklit ederken daha yüksek sesle, değişen tonlamalı tekrar eden sesler kullanırsanız bebeğinizin dikkatini daha kolay çekebilirsiniz.

ETKİNLİK 2: Ortak Dikkat Sağlama

Görsel 4 Betimleme: Yan yana yatmış birbirine gülümseyerek bakan anne ve bebeği, anneye ait konuşma balonunda "ge- li- yooooor" yazmakta

Etkinliğin Amacı: Bebekle ortak dikkat sağlama/göz teması kurmaktır.

Uygulama: 1- Anne, parmak uçlarını çocuğun bedeninde gezdirip onu gıcıklayabilir. Tekrar aynı hareketi yaparken "ge-li-yor (yavaşça söyleyerek), geliyooooor! (sesini yükselterek)" şeklinde söyleyerek çocuğu heyecanlandırıp bir sonraki gıcıklama için bebekten onun yüzüne bakmasını bekleyebilir.

2- Bebeğiniz yatakta yatarken, kendi kendine “a-o” ya benzer sesler çıkarttığını fark ettiniz. Onun yanına gidip yüzünüzü görmesini sağlayın ve bekleyin. Daha sonra sesinizi yükseltip alçaltarak veya sohbet ediyormuşsunuz gibi “aaaaa! (yüksek sesle), ooooo! (sanki şaşırılmışsınız gibi)” ona karşılık verin.

Dönüt: Anne ile bebek arasında ortak dikkat sağlanarak yüksek perdeli, abartılı tonlamalı, basit ve tekrarlayan cümleler kullanılabilir.

Genelleme: Bebeğinizin kendi kendine ses denemeleri yaptığı zamanlarda ortak dikkat sağlayarak onun ses oyunlarına katılabilirsiniz. Sesinizi ne kadar farklı tonlarda kullanırsanız daha çok ortak dikkat sağlayabilirsiniz.

4-8 Ay

Bu dönemde bebeğiniz ünlü üretimleri gerçekleştirir, ünsüzlere benzeyen üretimler yapar, ünsüz-ünlü sesleri birleştirmeye çalışır, sesinin yüksekliğinde, tizliğinde-baslığında değişimler yapar. Üretimle ilgili bütün bu çabalar, ses oyunları gerek anatomik yapıdaki değişimler gerek sizinle kurduğu etkileşimler sonucunda konuşulan dile ilişkin farkındalığının yavaş yavaş gelişmesinin sonucudur. Bu aylarda da çocuğunuzla etkileşim kurmanız, yaptığı üretimleri teşvik etmeye çalışmanız dil ve konuşma gelişimi açısından önemlidir.

8-10 Ay

Bebeğim “Baba diyor.”, konuşmaya mı başladı?

Bu dönemde bebekler, annelerinin konuşma perde sinyallerini ve tonunu taklit etmeye başlarlar. “ba-ba; da-da; ma-ma” gibi ünlü ünsüz birleşimleri denerler ve bu birleşimleri ardına düzenli şekilde sesletirler. Örneğin “bababababa- dadadadada” demesi gibi. Bu süreçte bebekler babaya seslenmeyi amaçlamazlar, sesleri peş peşe söyleyebilme deneyimini yaşarlar. Babıldama sürecinde çocukların ses birleşimlerini deneyimlemesi dil gelişimi açısından çok kritik bir süreçtir. Çocukların bu süreçteki performansı 1 yaşından sonraki sözcük üretme kapasitesini göstermektedir. Bu süreci desteklemek için aşağıdaki maddeleri uygulayabilirsiniz (3).

a. Sen de Babılda!

Çocuğunuz size bir ses çıkarıyorsa aynı sesi tekrar edin. Böylece bebeğinizi daha fazla ses çıkarmaya teşvik edersiniz. Bir diğer seçenek de bebeğinizin yüzü size bakacak şekilde kucağınıza oturtun ve gevezelik eden sesler çıkartın; ba ba ba; da da da, ga ga ga gibi.

Bebeğinizi ses üretmeye teşvik etmiş olursunuz. Bu tuhaf gelebilir ancak çok önemlidir. Bunu her gün, günde birkaç kez yapın. Hatta anlamlı hâle getirmek için gerçek bir sözcükle ilişkilendirebilirsiniz. Örneğin babayı göstererek “ba-ba-ba-baba” demeyi deneyin.

b. Model Olun ve Bekleyin!

Bebeğinize yanıt verme fırsatı vermek için söylemden birkaç saniye sonra BEKLEMİYİ unutmayın. Beklemek garip geliyor ve biz yetişkinler için kesinlikle kolay değil. Ancak bebeğinizin karşılık vermesi için “düşünme zamanı” sağlamanız gerekir.

c. Bir “Annece” Konuşma Stili Kullanın.

Bir üst başlıkta bahsettiğimiz yüksek perdeli ve çeşitli tonlamalar kullanarak yapılan konuşma “annece” olarak adlandırılır. Araştırmalara bakıldığında, annece konuşmak bebeğin dili anlaması için çok faydalıdır. Bunun bir bebeğin dikkatini çektiği ve onları meşgul ettiği bilinmektedir. Bebeklerin ses üretimlerini desteklemek ve onları üretime teşvik etmek için annece konuşma stilinden yararlanabilirsiniz.

d. Bebeğinize Tepki Verin!

HEYECANLI VE HAREKETLİ OLUN! Bebeğiniz babıldadığında alkış yaparak, ona sarılarak mutlu olduğunuzu ona hissettirin. Böylece bebekler, eğlenceli ve olumlu olduğunda taklit etmeye ve ses üretmeye daha çok motive olurlar.

10-14 Ay

Bu aylarda bebeğin ürettiği sesler ve ses birleşimleri artmıştır. Artık dudağın, çenenin ve dilin kas kontrolü artıkça, farklı sesleri peş peşe söyleyebilirler. Örneğin “badaga, badabada” gibi daha karmaşık yapılar üretmeye başlarlar. Bu dönemde özellikle farklı entonasyon, vurgu ve sesler arasında konuşmaya benzer duraklamalar çocukların dikkatini çeker ve çocuklar bunları taklit etmeye de başlarlar. Diğer aşamalarda olduğu gibi bebekle göz teması kurarak onu taklit etme ve farklı entonasyonlarda tepki vererek çocuğa model olabilirsiniz.

Çocuklar bu dönemde durak [p, t, k, b, d, g], nazal [m, n] ve ünlü sesleri üretebilmektedirler. Aynı zamanda çocukların taklit becerileri hızla gelişmektedir. Çocukla onun söylediği seslerle sohbet ediyormuşçasına konuşabilirsiniz.

Bu dönemde hayvan sesi taklitleri de oldukça dikkatlerini çeker. Bu sayede hem bebeğinizin farklı sesler üretmesini teşvik edersiniz hem de hayvanlar ve sesler arasında ilişki kurmasını sağlayabilirsiniz.

e. Sembolik Sesler Kullanın!

Sembolik sesler, genellikle sese benzer veya kelimeyle ilgili bir sese atıfta bulunur. Örneğin bir inek için "möö" veya bir araba için "bip bip" demek. Bunlar oyun oynarken, parkta gezerken veya kitaplara bakarken ekleyebileceğiniz eğlenceli seslerdir. Sembolik sesler genellikle kısa, tek heceli sesler ve çocuğun kolayca çıkarabileceği kelimelerdir. Ses üretimini, taklit etmeyi ve sözcük dağarcığı gelişimini destekler.

ETKİNLİK 3: Cee-e Oyunu

Görsel 5 Betimleme: Yatağın üzerine yatırdığı bebeğine cee oyunu oynatan bir anne

Etkinliğin Amacı: Motor hareketle sesi eşleştirmektir.

Uygulama: Yüzünüzü ellerinizle gizleyin, açın ve "cee-e" deyin. Çocuğunuzu sizi taklit etmesi için cesaretlendirin. Onun elleriyle yüzünü kapatıp-açın.

Dönüt: Bebeğinizin sizi rahatça gördüğünden ve hareketlerinizi takip ettiğinden emin olun.

Genelleme: Giyinme zamanlarında tişörtünü giydirip, çıkartırken veya battaniye ile "cee-e" oynayabilirsiniz.

ETKİNLİK 4: Hayvan Sesleri

Görsel 6 Betimleme: Aydınlık bir salonda koltuk arkasına geçmiş bir anne ve kız çocuğu. Birbirlerine doğru tuttıkları el kuklalarını konuşuyorlar.

Etkinliğin Amacı: Basit ses taklitlerini çeşitlendirmek ve bebeği üretime teşvik etmektir.

Uygulama: Bebek hayvanları gördüğü zaman (resimli kitaplarda, arabada giderken, oyuncaklarıyla oynarken) hayvanın adını söyleyip hemen sonrasında çıkardığı sesi üretebilirsiniz.

“Aaaa! Bak orada bir köpek var, köpek hav hav diye bağıyor.” diyebilirsiniz. Ardından diğer hayvanların seslerini de teker teker çıkararak model olabilirsiniz.

Dönüt: Amacımız çocuğun tüm cümleyi söylemesi değil, sadece hayvan seslerini taklit etmeye teşvik etmektir.

Genelleme: Aynı zamanda “Ali Baba’nın Çiftliği” şarkısını dinlerken ses taklitlerini vurgulayarak şarkıyı birlikte söyleyebilir veya şarkıya eşlik edebilirsiniz.

Ali Baba'nın bir çiftliğı var,
Çiftliğinde kuzuları var,
"Mee mee!" diye bağıırır,
Çiftliğinde Ali Baba'nın.

Ali Baba'nın bir çiftliğı var,
Çiftliğinde horozları var,
"Üüürüüü!" diye bağıırır,
Çiftliğinde Ali Baba'nın.

Ali Baba'nın bir çiftliğı var,
Çiftliğinde köpekleri var,
"Hav hav!" diye bağıırır,
Çiftliğinde Ali Baba'nın.

Ali Baba'nın bir çiftliğı var,
Çiftliğinde kedileri var,
"Miyav miyav!" diye bağıırır,
Çiftliğinde Ali Baba'nın.

Ali Baba'nın bir çiftliğı var,
Çiftliğinde inekleri var,
"Möö möö!" diye bağıırır,
Çiftliğinde Ali Baba'nın.

ETKİNLİK 5: Ses Taklitleri

Görsel 7 Betimleme: Yerde oyuncaklarıyla oynayan bir erkek çocuğu ve arkasında ona gülümseyerek sarılan annesi

Etkinliğin Amacı: Basit ses taklitlerini çeşitlendirmek ve bebeğinizi ses üretmeye teşvik etmektir.

Uygulama: Oyuncak, arabalar, trenler vb. ile oynarken uygun sesler çıkarın. Arabayla oynarken "düüt-dü düüüüt!" diyerek arabayı hareket ettirebilirsiniz.

Araba "düüt!" gidiyor.

Tren "bip biiip!" gidiyor.

Top "pat pat pat!" zıplıyor.

Dönüt: Amacımız çocuğun cümlelerin tamamını söylemesi değil, çocuğu sadece hayvan seslerini taklit etmeye teşvik etmektir.

Genelleme: Farklı oyunlar sırasında söylemleri çeşitlendirebilirsiniz.

ETKİNLİK 6: Günlük Rutinler

Görsel 8 Betimleme: Ellerinden tutup üzerine eğilen annesine gülümseyerek bakan bir bebek

Etkinliğin Amacı: Günlük rutinler içinde çocukların ses üretimlerini desteklemek.

Uygulama: 1- Banyo zamanı, yatma zamanı, yemek zamanı gibi günlük rutinler içinde dil ve konuşmasını destekleyin. Örneğin yemek saatleri. Yemeği çocuğun ağızına götürürken "Mmmm çok güzel, lezzetli" veya "Mama geliyooor! Immm tadı harika!" diyebilirsiniz. Sembolik sesleri rutinlerin içinde sürekli kullanmaya başladığınızda, çocuğunuz sizi izleyip zamanla taklit edecektir.

2- Ceviz Adam Şarkısı

Ceviz adam, şip şap şop
 Burnu uzun, lü lü lü
 Saçları rüzgâr, vu vu vu
 Kaşları keman, gıy gıy gıy
 Karnı davul, güm güm güm
 Bize güler, hah hah hah
 Ceviz adam, gitti vah vah vah

şarkısındaki yansıma sesleri vurgulayarak şarkıya bebeğinizle eşlik edebilirsiniz.

Dönüt: Rutinlerde kullandığınız sesleri sürekli değiştirmeyin. Belli eylemlere yönelik kullandığınız sesler ve sözcükler sabit olsun.

Genelleme: Bu etkinliği çocuğunuzun en çok ilgisini çeken ve mutlu olduğu oyuncaklarla veya sevdiği bağlamlarda çocuk şarkılarıyla genelleyebilirsiniz.

İlk Sözcükler

Bebeklerin ilk sözcüklerini duymak her anne-baba için son derece heyecan verici ve unutulmaz anlardan biridir. Genellikle ilk sözcükler bebeğiniz 12 aylıkken ortaya çıkar. Bazı bebeklerde bu süreç biraz daha ilerleyen aylarda gerçekleşebilir. Bununla birlikte ilk sözcüklerin üretiminde gecikme olması durumunda bir dil ve konuşma terapistine danışmak, ileride ortaya çıkabilecek sorunları önlemek adına önemlidir. Örneğin bebeğiniz iki yaşına geldi ve henüz hiç sözcük çıktısı yoksa ya da üretimleri bir iki sözcükle sınırlı ise bir dil ve konuşma terapisti ile görüşmeniz gerekmektedir.

Genellikle bebeklerin 12 ay civarına kadar gelen süre içerisindeki konuşma üretimlerine pek dikkat edilmez. Ancak yukarıda belirtilen gelişim aşamaları çocuğunuzun ileri dönem dil ve konuşma gelişimi hakkında önemli ipuçları sağlamaktadır. Babıldama olarak tanımladığımız seslemelerin miktarını ve çeşitliliğini gözlemleyebilirsiniz. Daha fazla ve/veya daha farklı seslemeler kullanan bebeklerin ileri yaşlarında da dil gelişiminde olumlu bir performans bekleriz (4).

Bebeğinizin ilk sözcüklerini duydunuz. Henüz Türkçedeki tüm konuşma seslerini edinemediği için söylediklerini anlamak zaman zaman zor olabilir. Çocukların yaşla birlikte anlaşılabilirliğinin artmasını ve bir yetişkin gibi anlaşılır bir konuşmaya sahip olmalarını bekleriz. 2 yaşındaki çocukların konuşmalarının yabancılar tarafından %50, 3 yaşında %75, 4 yaştan sonra ise %90 civarında anlaşılır olması beklenir ve artık yetişkin konuşmasına benzemektedir (5).

Anlaşılabilirlik, konuşma gelişimini gösteren önemli bir veridir. Anlaşılabilirlik, dinleyen kişinin çocuğun spontane konuşmasının ne kadarını anladığına dayanan algısal yargıdır (6). Çocuğunuzun anlaşılabilirlik düzeyi iletişim hâlinde olanlarla yakınlık derecesine göre değişebilir. Genellikle anneler çocukla daha sık vakit geçirdiği için çocuğun söylediğini rahatlıkla anlayabilirken çocuğun yabancı (aile dışından olan) kişiler tarafından anlaşılması zor olabilir. Konuşma gelişimini değerlendirmede çocuğun özellikle yabancı kişiler tarafından ne kadar rahatlıkla anlaşıldığını sorarız.

Siz de çocuğunuzun çevresi tarafından rahat anlaşılmadığını düşünüyorsanız bir dil ve konuşma terapistine başvurup dil ve konuşma becerilerinin yaşına uygun olup olmadığını öğrenebilirsiniz. Ayrıca **Konuşma Sesi Bozukluğu Bölümünde (Bölüm 1)** yer alan Bağlam İçi Anlaşılabilirlik Ölçeği'ne göre kendiniz de bir değerlendirme yaparak çocuğunuzun anlaşılabilirliği ile ilgili fikir edinebilirsiniz.

Çocukların ilk ürettikleri sözcükler, yetişkinlerin ürettiği sözcüklere benzemeyebilir. Söyledikleri sözcüklerde daha çok görünür (p, b, m gibi) ve dilinin az hareket ettiği sesleri (*a-o-u gibi*

ünlüleri) kullanırlar. 1-3 yaş arasında tipik gelişim gösteren çocukların genelde " p, b, m, n, k, g, t, d, y, l, ş, ç, c, f, v, s, z, j, h" seslerini ve ünlüleri "a, o, u, ü, ı, i, e, ö" konuşma sırasında üretmeleri beklenir. Sınırlı ses envanterinden dolayı basit fonolojik yapıya sahip sözcükler bulunur. İlk sözcükler genelde ünsüz-ünlü (ba), ünlü-ünsüz (at) veya ünsüz-ünlü-ünsüz (bak) şeklindeki birleşimlerden oluşur. Bu dönemde ses atma (al yerine a demesi), hece atma (kırmızı yerine kıı-zı demesi) gibi basitleştirme işlemleri yapabilirler.

Bu yaş grubundaki çocuklarda hızla artan sözcük dağarcığı ve ses dağarcığıyla birlikte dili konuşmak daha karmaşık bir hâl almaktadır. Konuşmaya hızla adapte olabilmek için gelişimsel süreçte bazı fonolojik işlemler yaparlar. 1-3 yaş arasında genellikle yer değiştirme (süt yerine tüt demesi), sürtünmelileştirme (taksi yerine sahsi demesi), artlaştırma (dolap yerine golap demesi), durak sürtünmelileştirme (gece yerine cece demesi) ve hece düşmesi (araba yerine aba demesi) gibi fonolojik işlemler görülür. Bu fonolojik işlemlerin 3 yaşına kadar sürmesi normalken 4 yaşından sonra da devam etmesi bize olası konuşma sesi bozukluğunu düşündürmektedir.

1 yaşından sonra çocuğun dil ve konuşma gelişimi hızlanmaktadır. Bu süreçte, gelişim dönemlerini göz önünde bulundurarak çocuğun dil ve konuşma gelişimini evde etkili şekilde destekleyebilirsiniz. 0-1 yaş arasında bahsettiğimiz düzenli mırıldanma aşamasındaki tavsiyeleri çocuğa uygun sözcük ve cümlelerle uygulamaya devam edebilirsiniz.

12 Ay-36 Ay: Çocuğunuzla Neler Yapabilirsiniz?

12 aydan itibaren bebeğinizin ilk sözcüklerini üretmesini ve zaman içerisinde yeni sözcükler öğrenmesini bekleriz. Artan sözcük dağarcığıyla birlikte konuşma üretimini desteklemek için aşağıdaki önerileri uygulayabilirsiniz:

- Çocuğunuzla konuşurken basit ve anlaşılır cümleler kurun.

Örneğin çocuğunuzla oynarken "Aaa bak, bebeğin lacivert puantiyeli elbisesi var." gibi çocuğunuz için karmaşık olabilecek bir cümle yerine "Aaa bak, bebek cici giymiş. Elbisesinde noktalar var." gibi söylemek istediğinizi daha kısa cümlelerle ve onun rahatça anlayacağı sözcükleri seçerek ifade edin.

- Çocuğunuz bir sözcüğü hatalı ürettiğinde sözcüğün doğrusunu söyleyerek model olun.

Örneğin çocuğunuz arabayla oynarken "a-ba del" dedi. Bu durumda çocuğunuzun dikkatinin sizde olduğundan emin olarak "Araba gelsin mi? Aaa tamam, arabaa ge-

liyooor, araba düüüt, arabaa geldi.” şeklinde dönüt verin. Bu sayede çocuğunuzun hatalı ürettiği araba sözcüğü için doğal bağlamda 2-3 kez doğru model olabilirsiniz. Burada dikkat edilmesi gereken bir diğer konu ise çocuğunuz yanlış üretim yaptığında ona gülmeyin, onun söylediğini taklit ederek pekiştirmeyin. Böyle yaparsanız çocuğunuz hatalı söyleminin farkına varmayacak ve onu devam ettirecektir.

- Çocuğunuza üretilmediği sesleri zorla taklit ettirmeye çalışmayın. Çocuklar bundan çabuk sıkılır ve taklit etmek istemezler.

Örneğin çocuğunuzla parka giderken yolda kedi gördünüz ve çocuğunuzun heyecanlandığını fark ettiniz. Ona “Aa bak bir kedi, kediler ne derdi? Miyav-miyav. Hadi sen de tekrar et, ağzıma bak şimdi mmm dudaklarım kapalı hadi sen de söyle, bak böyle söyleyeceksin.” şeklinde ısrar etmeyin. Gün içinde sürekli ısrarcı olursanız, çocuklar sıkılıp sizin söylediklerinizi tekrar etmekten tamamen vazgeçebilirler. Bunun yerine bir kere model olun ve çocuğun doğru üretimi duymasını sağlayın. Çocuğunuz sizden sonra doğru bir şekilde üretimi taklit ediyorsa “Evet, çok güzel söyledin.” diyerek onaylayabilirsiniz.

- Beklenen seslere yönelik uygun bağlamlar oluşturabilirsiniz. Bu sayede çocuğunuza seslere yönelik işitsel farkındalık sağlamış olursunuz.

Bu dönemde çocuklarda ağırlıklı olarak “p, b, m, n, k, g, t, d, y, l, ş, ç, c, f, v, s, z, j, h” seslerinin beklendiğini belirtmiştik. Bu sesleri desteklemeye yönelik bağlamlar oluşturarak çocuğun sesleri daha çok duymasını sağlayabilir ve çocuğunuzu bu sesleri taklit etmeye teşvik edebilirsiniz.

Çocuğunuzun 3 yaşına kadar olan döneminde dikkat etmeniz gereken en önemli alan, dil gelişimidir. Çevresinde konuşulan dili rahatlıkla anlayabiliyor mu? Kendisini ifade ederken sözcükleri mi yoksa işaretleri mi daha çok kullanıyor? Kaç sözcükten oluşan cümleler kullanabiliyor. Bu sorulara yönelik gözlemleriniz önemli. Konuşmanın daha anlaşılır olmasının ise yaşla birlikte artması beklenir.

ETKİNLİK 7: Hayvanlar

Görsel 9 Betimleme: Yatağın üstünde bir kedi ile oynayan kız çocuğu

Etkinliğin Amacı: Farklı bağlamlar içinde çocukların ses üretimlerini desteklemektir.

Uygulama: Örneğin "m" sesini ele alalım. Çocuğun önüne "mama, kedi, inek, kuzu" oyuncakları koyun. Daha sonra oyuncakı yüzünüze yaklaştırarak "Mama, mmmmmm çok lezzetli." diyerek yeme taklidi yapabilirsiniz. Kedi oyuncakını aynı şekilde alarak "Aa kedi, miyav miyav diyor. Sanırım karnı acıkmış, hadi mama yesinn, (mama yedirir gibi yaparak) mmmm çok güzelmiş!" deyin. Sonra kediyi bırakıp inek ve kuzu içinde aynı oyunu tekrarlayın.

Dönüt: Amacımız yaşa uygun hedef sesi, farklı eylemler ve nesnelere kullanarak pekiştirmektir.

Genelleme: Bu uygulamaları yaşından beklenen diğer seslere yönelik düzenleyebilirsiniz.

ÖRNEK DURUM

Okul öncesi dönemde konuşma sesi bozukluğu olan bir çocuk.

Umut, 5 yaşındadır. Ailesi, Umut'un birçok sesi yanlış üretmesi ve anlaşılabilirliğinin düşük olması sebebiyle başvurmuştur. Umut'un konuşmasını en rahat annesi anlayabilirken onun dışında kalan aile üyeleri, arkadaşları ve Umut'la yeni tanışan kişiler konuşmasını anlamakta sorun yaşıyorlar. Bu nedenle Umut diğerleriyle iletişim kurmaktan çekiniyor veya zaman zaman hırçınlaşıyor. Umut'un dil ve konuşma değerlendirmesi yapıldığında oral-motor becerilerinde, dil becerilerinde, bilişsel becerilerinde herhangi bir sorun olmadığı gözlenmiştir. Bununla birlikte "k, g, s, ş, z, j, ç, c, r" seslerini üretmediği bulgulanmıştır. Umut'un yaşını göz önünde bulundurduğumuzda belirtilen konuşma seslerinin tamamını üretmesi beklenmektedir. Bu durumda bir konuşma sesi bozukluğundan söz edebiliriz ve Umut'un bir dil ve konuşma terapistine gitmesini öneririz. Çünkü hem günlük iletişimini, arkadaşlık ilişkilerini sürdürmekte dolayısıyla sosyal becerilerini geliştirmekte zorlanmaktadır hem de ilerleyen dönemlerde konuşması daha anlaşılır olmaz ise okuma-yazma becerilerinde de güçlüklerle karşılaşılması olasıdır.

36-72 Ay

Çocuklar, belirli yeterlilikleri geliştirdikçe çevrelerinde konuşulan dile ait sistemi çözmeye başlarlar. Bu sistemi çözenin bir ayağını da o dile ait konuşma seslerinin neler olduğu, bu seslerin hangi sırayla yan yana gelebileceği, dizilişindeki sınırlılıkların neler olduğu gibi bilgilere sahip olma oluşturmaktadır. Bu bilgiyi fonolojik yeterlilik olarak düşünebilirsiniz. Aynı zamanda çocukların fonolojik bilgiyle birlikte konuşma seslerinin nasıl üretileceği bilgisini de almaları gerekir ki bu da artikülasyon yeterliliği olarak adlandırılır. Çocukların anlaşılabilirliğinin artması bu iki alanın bir arada işlemesiyle söz konusu olur.

Tablo 3'te Türkçedeki ünsüzlerin edinimlerine ilişkin yaş aralıklarını görüyorsunuz (7). Bu tablodan çıkaracağımız bilgi, Türkçe için çocukların 4 yaş civarında neredeyse yetişkine yakın bir konuşmayı edindikleridir. Ancak bu bilgi, çocukların konuşma gelişiminin devam etmediği anlamına gelmez. Dikkate almamız gereken bir eşik olarak düşünebilirsiniz.

Tablo 3 Konuşma seslerinin yaşlara göre edinimi

Konuşma sesi	Yaş aralığı (ay)						
	18-23 ay	24-29 ay	30-35 ay	36-41 ay	42-47 ay	48-53 ay	54-60 ay
p							
b							
t							
d							
k							
g							
m							
n							
y							
l							
ş							
ç							
c							
f							
v							
s							
j							
h							
r							
Ünsüz Öbekleri							

Topbaş, 2005'ten uyarlanmıştır.

Anlaşılabilirliğin yaşla birlikte geliştiğini söylemiştik, dolayısıyla çocukların belirli yaşlarda belirli hataları yapması kabul edilebilir bir durumdur. Burada dikkat edilmesi gereken nokta çocukların yaptıkları hataların ne kadarını kabul edeceğinizi, doğru üretimler için onlara nasıl örnek olacağınızı. Ayrıca çocukların hatalı konuşmalarının "daha sevimli" görünmesi, aile içerisinde "eğlence" gibi algılanması çocukların bir şekilde bu hatalarla konuşmaya devam etmelerine neden olabilmektedir.

Peki, nedir bu hatalar? Birkaç örnek üzerinden bakalım. Burada belirteceğimiz hataların sonlanması için belirli yaş aralıkları bulunsa da genel olarak bu hataların 4 yaş itibarıyla ortadan kalkması gerektiğini hatırlatalım.

- "kedi" yerine "tedi", "güneş" yerine "düneş"
- "ada" yerine "aga", "top" yerine "kop"
- "çocuk" yerine "toduk", "saç" yerine "tat"

Burada hatanın sonlanması noktasında beklenebilecek olan hata türü ise /r/ sesinin üretilmemesidir. Örneğin çocuğunuz "arı" yerine "ayı", "parmak" yerine "pamak", "sarı" yerine "salı" diyebilir. Bununla birlikte bu üretim hatasının da çocuk henüz ilköğretim birinci sınıfa başlamadan düzeltilmesini öneriyoruz.

4-6 Yaşa Yönelik Etkinlikler

4 yaş civarında diğer seslerin tutarlı kullanımlarının artması ve tipik gelişim gösteren çocukların çoğunun ses dağarcıklarına "r-l" sesinin eklenmesiyle birlikte çocuklar artık yetişkine benzer şekilde konuşmaktadırlar. 4 yaşından sonra tipik gelişim gösteren çocuklar, genişleyen ses envanteri ve azalan fonolojik işlemler sayesinde çevresindeki pek çok kişi tarafından rahatça anlaşılabilirler.

Burada bir parantez açmak gerekiyor. 4. bölümde belirtilen risk faktörlerinden birine sahip olmamasına rağmen, eğer çocuğunuz 4 yaşını geçmişse ve yaşından beklenen sesleri üretmiyorsa konuşma anlaşılabilirliğinin düşük veya şiddetli fonolojik işlemlerinin olması gibi durumlarda mutlaka bir dil ve konuşma terapistine başvurmalısınız. Sesleri üretmede zorlanan bir çocuksa (artikülasyon problemi bulunuyorsa) terapistin yönlendirmeleri dışına çıkmayınız.

Bu dönemde çocuklarla iletişim kurarken, 1-3 yaş arasında bahsedilen yöntemleri çocuğunuzun seviyesine uygun şekilde adapte ederek uygulayabilirsiniz.

Konuşma seslerinin üretiminde güçlük çeken bir çocuğa yardımcı olmak için şunları yapabilirsiniz:

- Çocuğun söylemeye çalıştığı kelimeyi biliyorsanız ona net bir şekilde söyleyin. Böylece ona doğru model olursunuz. Örneğin hatalı sesine hafif bir vurgu yaparak doğrusunu söyleyin. Örneğin çocuğunuz "Anne tapıyı aç." dediğinde "Tamam, kapıyı açıyorum." deyin.
- Çocuğun ne kadar açık söylediğine değil, ne söylediğine tepki verin.
- Çocuğun zor bulduğu kelimeleri tekrar etmesini veya söylemesini istemeyin.
- Çocuğun ne dediğini anlamadıysanız sorular sorun veya "Göster." deyin.
- Bir çocuğun kendi kendine ses çıkarabilmesi ancak bu sesleri sözcüklerde kullanamaması normaldir. Bunun nedeni, çocuğun konuşmasında sesi nasıl ve ne zaman kullanacağını öğrenmesi gerektir.

Ana dili hızla edinen çocuklarda dile ait kuralları öğrenme ve manipüle etme becerileri de gelişmektedir. Özellikle bu dönemde fonolojik farkındalık becerileri de artmaktadır. Fonolojik farkındalık, çocuk sözcüğün ne anlama geldiğini bilmese dahi, o sözcüğü oluşturan sesleri, heceleri, tanıma, sözcüğün içindeki sesleri, heceleri ayırma, sesler veya heceler verildiğinde bunları birleştirerek ortaya çıkan sözcüğü bulma, kafiyeli sözcükleri ayırt etme, bir sözcük verildiğinde bununla kafiyeli sözcük bulma gibi bir dizi alt beceriden oluşmaktadır. Fonolojik farkındalık becerileri, fonolojik gelişimin yanı sıra okuryazarlık becerileri ile de yakından ilişkilidir. Bu bölümde çocuğunuzun fonolojik farkındalık becerilerini evde desteklemeye yönelik etkinlikler verilecektir.

4 Yaş Grubuna Yönelik Fonolojik Farkındalık Etkinlikleri

Yapılan çalışmalarda tipik gelişim gösteren 4 yaş grubu çocukların sözcük birleştirme, hece bölme ve hece silme becerileri gelişmiştir.

a. Sözcük Birleştirmeye Yönelik Etkinlikler: "sivri-sinek, kuş-burnu, öğretmen-evi, ak-ciğer, çek-yat" sözcüklerinin resimleri çıktı olarak alınır. Daha sonra 2 farklı sözcüğün resimleri yan yana getirilir ve ortaya çıkan sözcüğün resmi gösterilir.

b. Hece Bölme: Bu beceri çocuğun sözcüğü oluşturan heceleri ayırabilmesini içerir.

ETKİNLİK 8: Hece Bölme

Görsel 10 Betimleme: Aydınlık bir sınıf. Masa üzerinde öğrencinin ellerini görüyoruz. 'ba - lık' şeklinde iki ayrı hece ve kart olarak ayrılmış ders materyalini elinde tutmakta

Etkinliğin Amacı: Sözcüğü hecelerine ayırabilmektir.

Uygulama: Çocuğunuzun en sevdiği oyuncakları kutuya koyun. Daha sonra sırayla çıkartarak heceleyin. "Kutudan balık çıktı, hadi heceleyelim. Ba-lık." deyin. Sonra onun oyuncak seçmesine izin verin ve seçtiği oyuncuğun adını birlikte heceleyin.

Dönüt: Çocuk ilk önce sizi dinlesin, sonra birlikte heceleyin. Bir iki örnek yaptıktan sonra çocuğun kendi başına sözcüğü hecelerine ayırmasını bekleyin.

Genelleme: Bu oyunu oyuncaklar, çevredeki nesnelere veya isimleri kullanarak da oynayabilir ve çeşitlendirebilirsiniz.

ETKİNLİK 9: Sözcüğü Hecelere Ayırma

Görsel 11 Betimleme: Aydınlik bir oda. Duvara yapıştırılmış harf panosu. Kız çocuğu bu panoda 'k' harfini gösterip gülümsüyor. (harf panosu İngilizce seçilmiş. Değiştirilmesi gerekir mi?)

Etkinliğin Amacı: Sözcüğü hecelerine ayırabilmektir.

Uygulama: Hayvan çiftliği oyuncaklarını alın ve karşılıklı oturun. Bir hayvan seçin. Örneğin "İnek. Elimde inek var, hadi heceleyelim. İ-nek" diyebilirsiniz. (Derken her hecede bir kere alkışlayın.)

Dönüt: Çocuk ilk önce sizi dinlesin, sonra birlikte heceleyin. Bir iki örnek yaptıktan sonra çocuğun kendi başına sözcüğü hecelerine ayırmasını bekleyin. Çocuğunuzun da sizi taklit etmesi için ona zaman verin.

Genelleme: Hecelemenin daha eğlenceli ve somut olması için farklı yöntemler kullanabilirsiniz. Örneğin "Her hecede alkışla, her hecede zıpla, her hecede bir adım at." gibi yönergeler vererek çocuğunuzun sevdiği fiziksel hareketleri hecelemeyle dâhil edebilirsiniz.

c. Hece Birleştirme: Heceleri anlamlı bir sözcük oluşturacak şekilde birleştirme becerisidir. Bu beceri çalışılırken hedef sözcüğün heceleri sırasıyla ya da karışık olarak çocuğa söylenir. Çocuktan bu heceleri uygun şekilde birleştirerek hedef sözcüğü söylemesi beklenir.

ETKİNLİK 10: Hece Birleştirme

Görsel 12 Betimleme: Annesinin kucağında elindeki taşıtlarla ilgili kitabı inceleyen bir bebek

Etkinliğin Amacı: Heceleri anlamlı şekilde birleştirmektir.

Uygulama: Beni çok dikkatli dinle. Kö (Bir saniye beklenir.) -pek. Bunları bir araya getirdiğimde, 'köpek' sözcüğü ortaya çıkıyor. Şimdi sen dene." deyin. Çocuk "köpek" der. "Hadi, bir tane daha deneyelim. Bu parçaları birleştir. Ka (Bir saniye beklenir.) pı. Bunları bir araya getirdiğimde, 'kapı' sözcüğü ortaya çıkıyor. Şimdi sen dene." deyin. Çocuk "kapı" der.

Dönüt: Heceleri söyleme sırasında bekleme kısmını belirginleştirin. İki örnekten sonra model olmadan, çocuğun üretmesini bekleyin. Sözcükleri seçerken özellikle çocuğun aşına olduğu sözcüklerden başlamak daha iyi olacaktır.

Genelleme: Bu örneği aklınıza gelen her sözcük için uygulayabilirsiniz. Oynarken çocukla rolleri değiştirebilirsiniz. O, hecelere ayırır; siz birleştirirsiniz.

d. Hece Silme: Sözcüğü istenen heceyi atarak tekrar etme becerisidir. Bu beceri çalışılırken çocuğa bir sözcük söylenir ve çocuktan sözcüğü oluşturan hecelerden birini atarak sözcüğü tekrar etmesi istenir.

ETKİNLİK 11: Hece Silme

Görsel 13 Betimleme: Aydınlık bir sınıfta önündeki mıknatıslı panoya mıknatıslı harfleri yapıştıran bir kız çocuk

Etkinliğin Amacı: Sözcüğü istenen heceyi atarak tekrar edebilmektir.

Uygulama: Çocuğunuza "Kalem, de. Yine aynı sözcüğü söyle." deyin. Çocuk sözcüğü tekrar eder. Ardından "Şimdi "lem" demeden tekrar söyle." deyin.

Dönüt: Heceleri söyleme sırasında bekleme kısmını belirginleştirin. İki örnekten sonra model olmadan çocuğun üretmesini bekleyin. Sözcükleri seçerken özellikle çocuğun aşına olduğu sözcüklerden başlamak daha iyi olacaktır.

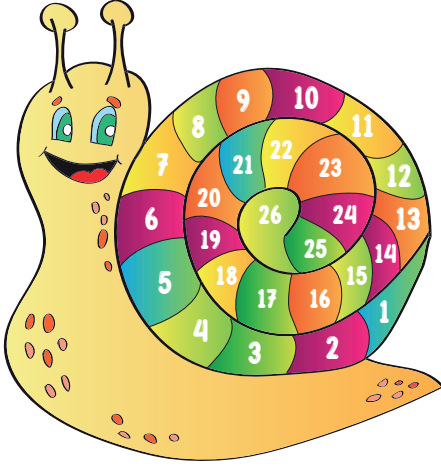
Genelleme: Çocuk denemeyi başarılı bir şekilde yaptıktan sonra daha önce çalışılmamış farklı hece sayısındaki sözcüklerle aynı çalışmayı tekrar etmesi istenir.

5 Yaş ve üzeri Çocuklara Yönelik Fonolojik Farkındalık Etkinlikleri

A. Sözcük Sayma: Çocuklarda bu dönemde ortaya çıkan bir fonolojik farkındalık aşamasıdır. Aşağıdaki örnekle çocuğunuzun sözcük sayma gelişimine destek olabilirsiniz.

ETKİNLİK 12: Sözcük Sayma

Elma yedim.

Kapıyı açtı.

Bebek ağlıyor.

Müzik dinliyor.

Annem pasta yaptı.

Görsel 14 Betimleme: Resmin solunda salyangoz şeklinde bir çizim. Kabuğunda sayılar var. Resmin sağında 5 tane cümle yazılmış. Bu etkinlik resminde salyangozdaki sayılarda ilerleyerek cümlelerdeki sözcük sayısını belirleme çalışılıyor.

Etkinliğin Amacı: Verilen cümleyi sözcüklerine ayırabilmektir.

Uygulama: Anne "Elma yedim." der. "Bu cümlede kaç sözcük vardı, hadi sayalım." diyerek her sözcük bir rakama gelecek şekilde cümledeki sözcükleri sayar. "elma – yedim", "2 sözcüklü bir cümle" der. Sonra çocuğa bir cümle söyler ve sözcüklerini aynı şekilde saymasını ister. Basit ve kısa cümlelerden başlanarak uzun cümlelere geçiş yapılır.

Dönüt: Çocukla bu oyunu oynarken sabırlı olun ve çocuğunuzun anladığından emin olarak diğer örneklere geçin. Çocuğunuzun yapacağı ilk örnekte sesli olarak ona eşlik edebilirsiniz.

Genelleme: Çocuk denemeyi başarılı bir şekilde yaptıktan sonra daha önce çalışılmamış farklı sözcük sayısındaki cümlelerle aynı çalışmayı tekrar etmesi istenir. Bu oyundaki cümleler ve kullanılan materyal çeşitlendirilebilir. Cümleler bağlama uygun seçilebilir, sayma işlemi ise parmakla, blokları birleştirerek, tren vagonlarını peş peşe getirerek de oyun çeşitlendirilebilir.

B. Kafiye Farkındalığı

Kafiye farklı iki sözcüğün söylenişlerinin birbirine benzer olmasıdır. Sözcüklerin kafiyeli olup olmadığını anlayabilmek için sözcüklerin sonuna bakarız. Örneğin barış ve karış sözcüklerinin son heceleri aynıdır, dolayısıyla bu sözcükler kafiyeli sözcüklerdir.

a. Kafiye Ayırt Etme: Sözcükler arasında kafiye olup olmadığını fark etme becerisidir. Kafiye çalışılırken çocuğa kafiyenin ne olduğu anlatılmalıdır.

ETKİNLİK 13: Kafiye Farkındalığı

Görsel 15 Betimleme: Altlarında işaretleme kutucuğu bulunan 12 küçük resim. Resimler soldan sağa sırayla; şapka, elbise askısı, atkı, kabak, makas, tabak, dal, çay, bal, top, büyüklü küçüklü dört tane pil ve zil.

Etkinliğin Amacı: Kafiyele sözcükleri ayırt etmektir.

Uygulama: “Sana iki tane sözcük söyleyeceğim, bu iki sözcüğün söylenişi benziyorsa bana aynı, benzemiyorsa farklı demeni istiyorum. Örneğin diş-fiş, bu sözcüklerin söylenişi benzer mi? Evet, benzer değil mi? Hadi, şimdi devam edelim.” deyin.

Dönüt: Çocuğa hedef sözcükleri yavaş ve vurgulu şekilde söylemeye özen gösterin. İlk 2-3 sözcük çiftine siz örnek olun. Daha sonraki örneklerde çocuğun anlamasına ve yapmasına fırsat tanıyın. Eğer çocuk doğru bir şekilde ayırt ederse “Harikaydın, evet benzer şekilde söyleniyor değil mi? Bravo, çak bir beşlik!” gibi hem sözel hem de duyusal dönütler verin.

Eğer çocuk doğru şekilde ayırt edemezse hedef sözcükleri daha yavaş ve vurgulu şekilde tekrar söyleyin. “Sence bu sözcüklerin söylenişi benzer miydi değil miydi ?” diye sorarak tekrar düşünmesi için fırsat tanıyın ve “Evet, benzer değil mi? İyi dinle, bak ya da hayır farklı değil mi?” diyerek doğru cevabı söyleyin.

Genelleme: Kafiye farkındalığını farklı resimler üzerinden ya da sözel olarak her ortamda oyun şeklinde çalışabilirsiniz. Özellikle çocuğunuzun sevdiği ve bildiği konularla ilişkili sözcükler üzerinden giderseniz çocuk daha çok motive olup sizi dikkatle dinleyecektir.

ETKİNLİK 14: Kafiye Çalışmaları

Kafiyeli Sözcüğü Tanıma

"Davul ile kafileyeli olanı göster."

Görsel 16 Betimleme: Solda tokmağıyla bir davul, altında "Kafiyeli Sözcüğü Tanıma/Davul ile kafiyeli olanı göster." yazmakta. Davulun sağında altında işaretleme kutucuğu olan dört küçük resim sırasıyla; tabak, kepçe, tuz ve bavul

Etkinliğin Amacı: Kafiyeli sözcükleri ayırt etmektir.

Uygulama: Çocuğunuza "Bak, bu bardak. Şimdi bardakla hangisinin söylenişi benzer? Hadi seçelim.

Hap mı? Sürahi mi? Yaprak mı? Otobüs mü?

Bardak-yaprak, söylenişi benzer değil mi? Harika, çak bakalım!" diyerek etkinliği yapabilirsiniz.

Dönüt: Çocuğa hedef sözcükleri yavaş ve vurgulu şekilde söylemeye özen gösterin. İlk 2-3 sözcük çiftine siz örnek olun. Daha sonraki örneklerde çocuğun anlamasına ve yapmasına fırsat tanıyın. Eğer çocuk doğru bir şekilde ayırt ederse "Harikaydın, evet benzer şekilde söyleniyor değil mi? Bravo, çak bir beşlik!" gibi hem sözel hem de duyusal dönütler verin.

Eğer çocuk doğru şekilde ayırt edemezse hedef sözcükleri daha yavaş ve vurgulu şekilde tekrar söyleyin. "Sence bu sözcüklerin söylenişi benzer miydi değil miydi?" diye sorarak tekrar düşünmesi için fırsat tanıyın ve "Evet, benzer değil mi? İyi dinle, bak ya da hayır farklı değil mi?" diyerek doğru cevabı söyleyin.

Genelleme: Kafiye farkındalığını farklı resimler üzerinden ya da sözel olarak her ortamda oyun şeklinde çalışabilirsiniz. Özellikle çocuğunuzun sevdiği ve bildiği konularla ilişkili sözcükler üzerinden giderseniz çocuk daha çok motive olup sizi dikkatle dinleyecektir.

b. Kafiye Olmayan Bulma: Söylenen sözcüklerden diğerleriyle kafiye olmayanı bulma becerisidir. Çocuğa ikisi kafiye bir tanesi farklı 3 sözcük söylenir. Kafiye olmayan sözcüğü bulması beklenir.

ETKİNLİK 15: Kafiye Sözcük Bulma

Görsel 17 Betimleme: Annesinin elinde tuttuğu kâğıda hep birlikte gülümseyerek bakan bir kız bir erkek çocuk

Etkinliğin Amacı: Kafiye sözcükleri bulmaktır.

Uygulama: Çocuğunuza "Buz-tuz-taş sözcüklerinden hangisinin söyleyişi farklıdır ya da kafiye olmayan sözcük hangisidir?" sorularını sorun. Çocuğunuzdan cevap aldıktan sonra farklı sözcüklerle etkinliğe devam edin.

Örnek Sözcük Listesi:

kal-dal-pul/ kül-gül-kar/ baş-taş-kuş/ buz-tuz-kare/ fiş-şiş-cam/ ray-yay-top/ kay-tay-kas/ saç-taç-şen/ kaş-taş-kon

Dönüt: Çocuklar kafiye olanı fark etmekte zorlanabilirler. Çocuğa hedef sözcükleri yavaş ve vurgulu şekilde söylemeye özen gösterin. İlk 2-3 sözcük çiftine siz örnek olun. Daha sonraki örneklerde çocuğun anlamasına ve yapmasına fırsat tanıyın. Eğer çocuk doğru bir şekilde ayırt ederse "Harikaydın, evet benzer şekilde söyleniyor değil mi? Bravo, çak bir beşlik!" gibi hem sözel hem de duyusal dönütler verin.

Eğer çocuk doğru şekilde ayırt edemezse hedef sözcükleri daha yavaş ve vurgulu şekilde tekrar söyleyin. "Sence bu sözcüklerin söylenişi benzer miydi değil miydi?" diye sorarak tekrar düşünmesi için fırsat tanıyın ve "Evet, benzer değil mi? İyi dinle, bak ya da hayır farklı değil mi?" diyerek doğru cevabı söyleyin.

Genelleme: Kafiye farkındalığını farklı resimler üzerinden ya da sözel olarak her ortamda oyun şeklinde çalışabilirsiniz. Özellikle çocuğunuzun sevdiği ve bildiği konularla ilişkili sözcükler üzerinden çiderseniz çocuk daha çok motive olup sizi dikkatle dinleyecektir.

ETKİNLİK 16: Kafiye Bulma

Etkinliğin Amacı: Kafiye sözcük bulmaktır.

Uygulama: Çocuğa kafiye olan ve olmayan sözcük çiftleri sunulur. “Bu iki sözcüğün söylenişi benziyorsa bana aynı, benzemiyorsa farklı demeni istiyorum.” yönergesi verilir. Örnek sözcükler: kal-dal ... aynı; kül-gül... aynı; baş-taş.... aynı; kal-geç... farklı şekilde çoğaltılabilir.

Dönüt: Çocuğa hedef sözcükleri yavaş ve vurgulu şekilde söylemeye özen gösterin. İlk 2-3 sözcük çiftine siz örnek olun. Daha sonraki örneklerde çocuğun anlamasına ve yapmasına fırsat tanıyın. Eğer çocuk doğru bir şekilde ayırt ederse “Harikaydın, evet benzer şekilde söyleniyor değil mi? Bravo, çak bir beşlik!” gibi hem sözel hem de duyusal dönütler verin.

Genelleme: Kafiye sözcük bulmayı sözel olarak her ortamda oyun şeklinde çalışabilirsiniz. Özellikle çocuğunuzun sevdiği ve bildiği konularla ilişkili sözcükler üzerinden gidermeniz çocuk daha çok motive olup sizi dikkatle dinleyecektir.

Neler Öğrendik?

Bu bölümde, bebeklikten okul öncesi döneme kadar tipik gelişim sürecinde konuşma seslerini edinim sürecinin nasıl ilerlediğine ilişkin bilgilere ve sizlerin çocuğunuzun konuşma gelişimini desteklemek için gerçekleştirebileceğiniz örnek etkinliklere yer verdik. Bebekler doğdukları andan itibaren dünyadaki tüm dillere ait konuşma seslerini üretebilecek bir kapasiteyle dünyaya gelselerde hem bilişsel hem fiziksel bir olgunlaşmaya ihtiyaçları vardır. Bu süreçte bebeğinizle etkili bir iletişim süreci sağlamanız bu olgunlaşma döneminde destekleyici bir işleve sahip olacaktır. Özellikle erken çocukluk dönemi olarak adlandırdığımız 0-36 aylık dönemde bebeğin ona model olacak bir yetişkinle kurduğu iletişim, bu iletişim sırasındaki dilsel girdiler hem dil-konuşma gelişimi açısından hem de diğer gelişim alanları açısından kritiktir.

Konuşma seslerinin edinimi açısından bakarsak bebeklerin 12 ay civarında ilk sözcüklerini üretmelerini bekleriz. Ancak bu döneme kadar da bebekler sözcükleri üretebilmek için bir dizi gelişimsel aşamadan geçerler. 24 ay civarında çocukların basit cümleler kurarak ihtiyaçlarını iletmeleri beklenir. Bu yaş döneminde çocuğunuzun konuşması çok anlaşılır olmayabilir. Öncelikli olarak çocuğunuzun ihtiyaçlarını belirtirken sözlü ifadeleri mi tercih ettiği yoksa işaretlerle mi anlaşmaya çalıştığına dikkat etmeniz önemlidir. 4 yaş civarında ise çocuğunuzun-

zun konuşma seslerinin gelişimini tamamlamasını ve neredeyse hiç bir seste hatalı üretim olmadan anlaşılır bir konuşmaya sahip olması beklenir. Eğer bu aşamada çocuğunuzun konuşması siz veya çevresi tarafından anlaşılmıyorsa bir dil ve konuşma terapistinin değerlendirmesi gerekir.

Yararlanılan Kaynaklar

1. Nathani, S., D. Ertmer, J. ve Stark R. E. (2006). Assessing vocal development in infants and toddlers. *Clinical Linguistics and Phonetics*, 20, 5, 351–369.
2. Stoel-Gammon, C. (1998). Role of babbling and phonology in early linguistic development. *Transitions in prelinguistic communication*, 7, 87-110.
3. Brooke, & Bridget (2020). 5 ways to get your baby babbling. <https://speechsisters.com/5-ways-to-get-your-baby-babbling/>.
4. Whitehurst, G.J., Smith, M., Fischel, J.E., Arnold, D.S. ve Lonigan, C.J. (1991). The continuity of babble and speech in children with specific expressive language delay. *Journal of Speech, Language, and Hearing Research*, 34(5), 1121-1129.
5. Coplan, J., & Gleason, J. R. (1988). Unclear speech: Recognition and significance of unintelligible speech in preschool children. *Pediatrics*, 82, 447–452.
6. ASHA, American Speech-Language-Hearing Assosiation 2020- <https://www2.asha.org/PRPSpecificTopic.aspx?folderid=8589935321§ion=Assessment>.
7. Topbaş, S. (2005). Türkçe Sesletim ve Ses Bilgisi Testi. MEB Yayını: Ankara.

BÖLÜM 3

Dr. Öğr. Üyesi Deniz KAZANOĞLU

Arş. Gör. Beyza Nur DÜKAR

**OKUL ÇAĞI VE
SONRASI DÖNEM
(6 yaş ve üstü)**

Genel Amaç

Bu bölümün amacı; okul çağı dönemde görülen konuşma sesi bozukluklarını açıklamak, aynı zamanda sizlere konuşma sesi bozukluğu olan çocuklarınızı terapi sürecinde ve günlük hayatta desteklemeye yönelik uygulama önerileri sunmaktır.

Kazanımlar

Bu bölümde aileler, bakım verenler aşağıdaki kazanımları edinirler:

- Okul çağı dönemde konuşma sesi bozukluklarını ve olası etkilerini bilir.
- Aileler konuşma sesi bozukluğu olan çocuklarını terapi sürecinde nasıl destekleyeceklerini bilir.
- Aileler konuşma sesi bozukluğu olan çocuklarıyla günlük iletişimde dikkat etmeleri gereken noktaları bilir ve uygular.
- Okul çağı dönemde olan çocuklara uygun fonolojik farkındalık etkinliklerini bilir ve uygular.

İçerik

1. Okul Çağı Dönemde Konuşma Sesi Bozukluğu
2. Okul Çağında Konuşma Sesi Bozukluğu olan Çocukların Terapi Süreçlerini Desteklemeye Yönelik Öneriler
3. Konuşma Sesi Bozukluğu olan Çocukları Günlük Hayatta Desteklemeye Yönelik Öneriler
4. Okul Çağı Çocuklarında Fonolojik Farkındalık Becerilerini Desteklemeye Yönelik Öneriler
5. Okul Çağı Dönemi Çocukların Fonolojik Farkındalık Gelişimini Destekleyen Etkinlikler

Açıklamalar

Bu bölümde okul çağı ve sonrası dönemde olan çocukların tipik gelişim süreçleri hakkında bilgilere ve fonolojik farkındalık becerilerini desteklemeye yönelik uygulama örneklerine yer verilmiştir. Bununla birlikte konuşma sesi bozukluğu olan okul çağı çocuklarının terapi süreçlerinde ailelerin nasıl destek olabileceği konusunda yönlendirmeler yapılmıştır. Bu bilgiler ışığında, hem çocuğunuzun konuşma sesi gelişimini takip edebilecek hem de terapi gereken bir durum varsa bu süreci daha uyumlu ve destekleyici şekilde yönlendirebileceksiniz.

ÖRNEK DURUM

Okul Çağında Konuşma Sesi Bozukluğu Olan Bir Çocuk

Kerem, 7 yaşında birinci sınıf öğrencisidir. Öğretmen, Kerem'in konuşmasının anlaşılır olmasına rağmen "r" sesini tüm sözcüklerde yanlış ürettiğini gözlemledi. Kerem içinde /r/ sesi olan sözcüklerde "r yerine l veya y" seslerini kullanmaktadır. Öğretmen, Kerem'in dil ve konuşma probleminden endişe duymaktadır. Çünkü Kerem, adında "r" sesi olduğu için söyleyemediğinin farkındadır. Bu yüzden derste parmak kaldırmaya çekinmektedir. Arkadaşları sen adını yanlış söylüyorsun, bebek gibi konuşuyorsun dediği için Kerem okulda üzgündür ve yalnız kalmayı tercih etmektedir.

Öğretmenin bir diğer endişesi ise bu zorlukların Kerem'in okuryazarlık becerilerini etkileyebileceğiydi. Çünkü sınıfta sözcüğün başındaki sesi bulma etkinliği sırasında, Kerem'in "resim sözcüğünün y ile başladığını" söylediğini gözlemledi. Öğretmen "r" sesini işlediği hafta verdiği ödevleri kontrol ettiğinde "resim yerine yesim; kar yerine kal; araba yerin alaba" yazdığını fark etti. " Kerem'in sözcükleri söylediği gibi yazdığını ve sesleri ayırt etmekte güçlük çektiğini gördü.

Daha sonra öğretmen Kerem'in "r" sesinin üretiminde yaşadığı bu problemleri ve arkadaşlarıyla olan durumunu ailesine detaylıca açıkladı ve mutlaka bir dil ve konuşma terapistine gitmeleri gerektiğini belirtti. Kerem, son bir aydır okula gitmek istemiyordu. Aile bu durumun öğretmenin bahsettiği sebeplerden olabileceğini anladı. Bu problemin daha fazla büyümemesi için en yakın dil ve konuşma terapistine randevu aldılar.

Önceki bölümde de belirttiğimiz gibi konuşma seslerinin gelişimi, yani çocuğunuzun anlaşılır bir konuşmaya sahip olması aslında okul öncesi dönemde, 4 yaş civarında, büyük oranda tamamlanmaktadır. Bununla birlikte çocukların hâlâ yetişkin üretimleriyle karşılaştırıldığında hatalı üretimler yaptıkları görülür. Çocuklar dilin konuşma sesi sistemine ilişkin bilgileri edindiler, şimdi bu bilgileri farklı bağlamlarda, farklı sözcüklerde kullanarak bir ustalaşma dönemine geçmeleri beklenmektedir.

Kısa bir hatırlatma yapmak gerekirse tipik gelişim gösteren çocuklar, yaklaşık 4-5 yaş arasında Türkçeye ait konuşma seslerinin tamamını üretebilirler. Yapılan fonolojik işlemlerin yaşla birlikte azalması sonucunda, çocukların anlaşılabilirlik seviyeleri %90'lara çıkar. Artık yetişkinlere benzer konuşmaya sahip çocuklar hem yaşlılarıyla hem de tanımadığı kişilerle anlaşılır bir şekilde konuşabilirler. Bu süreçte çocukların dağarcıklarındaki sözcük çeşitliliği de hızla artmaktadır. Çocuklar yeni duydukları uzun, karmaşık yapıları sözcükleri çözümleyebilmek için dile ait fonolojik bilgilerinden yararlanmaya devam ederler. Okula başladıkları zaman, çocukların fonolojik gelişimleri önemli ölçüde ilerlemiştir. Bu dönemdeki fonolojik gelişim ile okumayı öğrenme arasında ilişki olduğu bilinmektedir. Bu konuyu ileride daha detaylı olarak anlatacağız.

SORU

Okul çağında çocuğunuz var ise konuşma gelişimini desteklemek için neler yapabilirsiniz?

Çocuğunuz okul çağına gelmesine rağmen devam eden bir konuşma sesi bozukluğu varsa mutlaka bir dil ve konuşma terapistine başvurmalısınız. Bunun yanı sıra, konuşma sesi bozukluğu çocuğunuzun sosyal hayata katılımında ve akademik alanlarda da zorluklar yaşamasına neden olabilir. Çocuğunuz okul çağına geldiği halde hâlâ bazı sesleri üretmekte güçlük yaşıyor ise öncelikle bu durumun farkında olmanız önemlidir. Günlük hayatta çocuğunuzun öğrenmesini destekleyici stratejiler kullanarak gelişimine katkı sağlayabilirsiniz. Bu kapsamda, ailelerin terapi süreçlerinde üzerine düşen görevlerden, sosyal ortamlarda çocukları nasıl desteklemeleri gerektiğinden ve okuryazarlığı desteklemek için yapılabilecek etkinliklerden bahsedeceğiz.

Okul Çağında Konuşma Sesi Bozukluğu Olan Çocukların Terapi Süreçlerini Desteklemeye Yönelik Öneriler

Okul çağında konuşma sesi bozukluğu olan çocuğa sahip ailelere düşen en temel sorumluluk terapi sürecini yakından takip etmek, dil ve konuşma terapistinin rehberliğinde gerekli görevleri yerine getirmektir. Böylece, çocuğun terapiye olan motivasyonu artacağından terapinin ilerlemesi de hızlanacaktır.

Dil ve konuşma terapisi alan çocuğunuzu desteklerken aşağıda belirtilen noktalara dikkat etmelisiniz:

- a. Dil ve konuşma terapistinin kapsamlı değerlendirmesinden sonra, aile aklına takılan konuları mutlaka terapistine danışmalıdır.
- b. Değerlendirmeden sonra aile terapi hedeflerinin neler olduğu ve terapi sürecinin nasıl işleyeceği konusunda bilgilendirilmelidir.
- c. Terapilere düzenli katılım çok önemlidir. Bu sayede, terapilerin aksamasının önüne geçilebilir ve çocuğun da başarı ve motivasyonu artar.
- d. Ailelerin terapi seanslarını gözlemlemesini de tavsiye ediyoruz. Bu sayede, aile terapi işleyişinin nasıl olduğunu, hedef seslerin nasıl çalışıldığını, hatalı sesletimlerde terapistin nasıl dönüt verdiğini ve terapist-çocuk iletişimini net bir şekilde gözlemleme fırsatı bulur.
- e. Terapi sonrasında mutlaka terapistinizle görüşün. Terapi seansında neler çalışıldığını, çocuğun başarısının ve katılımının nasıl olduğunu öğrenin. Terapistiniz, seans bittikten sonra her hafta yapmanız gereken ödevleri size söyleyecektir. Ödevleri yaparken dikkat etmeniz gereken noktaları mutlaka terapistinizle görüşün.

Konuşma Sesi Bozukluğu Olan Öğrencileri Günlük Hayatta Desteklemeye Yönelik Öneriler (1)

1. **Model olun:** Çocuğunuz bir sözcüğü yanlış ürettiğinde ona doğru üretimle karşılık verin. Örneğin çocuğunuz "Ajaba gitti." dediğinde; "Evet, araba gitti, ben de gördüm." diyerek doğru model olabilirsiniz. Sözcüğü çocuğa modellediğinizde, çocuktan hemen tekrar etmesini beklemeyin. Muhtemelen aynı hatayı tekrar yapacaktır. Buradaki amaç, sözcükleri net bir şekilde söylerken sizi dinlemesidir. Yanlış üretilen sözcük için birkaç defa model olmak en etkili yöntemdir. Model olma sırasında, çocuğa yanlış ürettiğini söylemekten kaçınmalısınız. "Sen de dene, bak böyle yapıyorum, yanlış oldu, yapamadın." gibi dönütler kesinlikle vermeyin. Çünkü bu durum çocuğunuzun kendisini başarısız hissetmesine, hayal kırıklığına uğramasına neden olabilir ve çocuğunuz konuşmaktan çekinebilir. Unutmayın ki amacımız her zaman onları konuşmaya, iletişim kurmaya teşvik etmektir.
2. **Geri bildirim verin:** Hedef konuşma seslerini doğru ürettiği zamanlarda olumlu geri bildirimler verebilirsiniz. "Aferin, kapı derken k sesini doğru duydum, k sesini sözcük başında harika ürettin. Bravo!" şeklinde dönütler vererek hem sesi üretmeye yönelik farkındalık sağlarsınız hem de çocuğunuzun motivasyonu artar.

3. **İpucu verin:** Sözcüklerdeki belirli sesleri fark etmesi için çocuğa ipucu verebilirsiniz. Örneğin çocuk "kalem" yerine "talem" derse anne "Evet, bu bir kalem. Bak, kalem k (vurgulu bir şekilde sesleterek) sesi ile başlıyor. Duyuyor musun? Dilimin arkasıyla çıkarıyorum bu sesi." şeklinde açıklama yaparak dönüt verebilirsiniz. Aynı zamanda hedef konuşma sesini bir nesne, eylem veya bir sesle eşleştirip eğlenceli bir hâle dönüştürebilirsiniz. Örneğin "Kızgın kediler nasıl ses çıkartır?" sorusunun ardından yüzünüzü buruşturup, ellerinizi kaldırarak /kkkk/ sesini çıkartabilirsiniz Bu yöntemi kullanırken k harfi ya da ke harfi demek yerine k sesi böyle üretiliyor demeyi unutmayın. Sizden sonra doğru şekilde tekrar etmesine gerek yoktur; sadece sizin üretimizi dikkatle dinlediğinden emin olun.
4. **Bildiğiniz konular üzerinden konuşun:** İçeriği bildiğinizde bir çocuğu anlamak genellikle daha kolaydır. Onlara iletişim kurma ve anlaşılma fırsatları vererek iletişim kurma konusundaki güvenlerini artıracaksınız. Aynı zamanda, yanlış üretim yaptıklarında sözcükleri çocuğa net bir şekilde modellemeniz için de yararlı bir fırsat sağlar. Örneğin izlediği çizgi film hakkında veya o an kurduğu oyun ile ilgili konuştuğunuzda daha etkili bir iletişim yakalayabilirsiniz.
5. **Anlamaya çalışın:** Çocuğu anlamakta güçlük çekiyorsanız "yaşlı kulaklarınız" iyi duymadığı için anlayamadığınızı söyleyerek sevecenlikle tekrar etmesini isteyin. Onları anlamadığınız için suçu üstlenmeniz, çocuğun kötü hissetmesini engeller ve bir çocuğu kendilerini tekrar etmeye daha istekli hâle getirebilir. Anlamakta zorlanmaya devam ediyorsanız konuştukları şeyi size göstermesi, işaret etmesi, çizmesi veya sizi götürmesi için cesaretlendirin. Çocuğu anlamayabilmek için "Bana bu oda hakkında bir şey mi söylüyorsun?", "Bana sevdiğin çizgi filmi mi anlatıyorsun?" gibi basit sorular sorun. Çocuğun ne dediğini anladıktan sonra, anlaşıldıklarını anlamaları ve söylenen sözleri net bir şekilde duymaları için ana noktaları tekrarlayın.

Okul Çağı Çocuklarında Fonolojik Farkındalık Becerilerini Desteklemeye Yönelik Öneriler

Fonolojik farkındalık becerilerinden özellikle fonemik farkındalık okumayı öğrenmede çok önemlidir. Eğer çocuk sözcüğü oluşturan fonemleri ayırt etmede güçlük çekiyorsa sözcüğü seslere ayırmada ve okurken harfleri tanımlamada zorluklar çeker (2). Çocuğunuzun fonolojik farkındalık konusunda sorun yaşadığını düşünüyorsanız yardımcı olabileceğiniz birçok yol vardır.

Fonolojik farkındalık, sözcüğü anlamından bağımsız olarak seslere ayırabilme, ses ekleme, ses atma-değiştirme, hecelere ayırabilme, kafiye bulma gibi analizler yapabilme becerisi-

dir. Fonolojik farkındalık gelişim aşamalarının okul öncesi dönemde kafiye-fonem farkındalığı sıralamasıyla geliştiğinden ve ailelerin çocuklarını nasıl destekleyebileceğinden önceki ünitelerde bahsetmiştik. Fonolojik farkındalığın tüm aşamaları, okuma-yazma becerilerinin gelişimini destekler. Ancak aralarından fonemik farkındalık okuma ile doğrudan ilişkili kabul edilir (3).

Fonemik farkındalık sözcüğü anlamından bağımsız olarak sözcüğü oluşturan sesleri fark etme, sözcüğü seslerine ayırabilme, sesleri yer değiştirme-ekleme-çıkarma gibi manipüle etme becerisi olarak tanımlanabilir. Bir öğrencinin akıcı bir şekilde okuma becerisinin en iyi belirleyicilerinden biri fonemik farkındalıktır. Dile ait alfabetik kodu-harfleri öğrenmek ve kullanmak için fonemik farkındalık gereklidir. Fonemik farkındalığı olmayan öğrenciler, ses teriminin ne anlama geldiğini bile bilmeyebilirler. Genellikle iyi duyabilirler ve hatta alfabedeki harfleri adlandırabilirler ancak harflerin neyi temsil ettiği konusunda çok az fikirleri vardır. Köpek kelimesindeki ilk sesi vermesi istendiğinde muhtemelen "Hav-hav!" diyeceklerdir. Konuşma seslerini net bir şekilde duyma ve onları ayırt etme yeteneği, dili kolayca edinmemizi sağlar ve bu dil bilgisi, okuduklarımızı anlamamızın da anahtarıdır.

1. Sorgulayın ve Danışın

Fonolojik farkındalık, ilkokullarda öğretilmez. Özellikle anaokulu döneminde bu alana yönelik etkinlikler yapılır. Ancak tüm okullarda standart bir eğitim olmadığı için bu durumu sorgulamak gereklidir. Eğer çocuğunuz kafiyeyi bulmak, aynı sesle başlayan kelimeleri fark etmek veya kelimeleri oluşturmak için sesleri bir araya getirmek gibi şeyleri yapmakta zorlanıyorsa sınıf öğretmeniyle konuşun. Öğretmen de bu alanlarda problem olduğunu düşünüyorsa mutlaka bir dil ve konuşma terapistine başvurun. Dil ve konuşma terapistleri, fonolojik farkındalık gelişiminin tüm aşamalarını değerlendirerek çocuğunuzun gelişimi hakkında bilgi sağlayacaktır.

2. Rutinler Oluşturun

Çocuğunuzun çalışması gereken becerilerini öğrendikten sonra bunları günlük rutinler sırasında destekleyebilirsiniz. Örneğin bir araba yolcuğu sırasında veya parkta yürürken "Ben şimdi bir 'k-u-ş' (Seslere ayırarak ve biraz bekleyerek söylenir.) görüyorum." deyip çocuğunuzun "kuş" sözcüğünü tahmin etmesini bekleyin. Kısa sözcüklerle başlayın. Çocuğunuz rahatça yapmaya başladıkça 4-5 sestem oluşan sözcüklere geçiş yapabilirsiniz. Daha sonra rolleri değiştirebilir ve oyunu, çocuğunuzun seslere ayırmasını teşvik edebilirsiniz. Çocuğunuzun bulunduğu ortamdan bir sözcük seçmesini isteyin ve sizin tahmin etmeniz için sözcüğü seslere ayırarak yavaş şekilde söylemesini isteyebilirsiniz.

Bazen bu etkinlikler çocuğunuza zor gelebilir. Çocuğunuz etkinliğe katılmak istemiyorsa ısrarcı olmayın. Çocuğunuzun sizinle pratik yapması için motive olması önemlidir.

3. Örnekleri Somutlaştırın

Sözcüklerdeki sesleri temsil etmek için çocuğunuzun görebileceği ve dokunabileceği nesnelere kullanın. Örneğin "kar" sözcüğünü söylemek için farklı renklerde üç blok sıralayın: kırmızı, mavi ve yeşil. Sesleri tek tek söylerken bloklardan birinin üstüne gelin. "k" sesi için mavi, "a" sesi için yeşil ve "r" sesi için kırmızı bloğa dokunun. Daha sonra çocuktan da bunu yapmasını bekleyin. Etkinliği daha zor hâle getirmek için çocuğunuzun baştaki mavi bloğu kaldırmasını ve size kalan sözcüğü söylemesini bekleyin. Tek bir etkinlikle hem sesleri birleştirme hem de sesleri manipüle etmeyi çalışabilirsiniz.

4. Seslere Hareket Ekleyin

Sesleri motor hareketlerle eşlemek öğrenmeyi kolaylaştırabilir. Örneğin çocuğunuza iki ile dört ses içeren bir sözcük (su, kar, kapı) verin. Daha sonra çocuğunuzun sözcükleri seslere ayırmasını isteyin. Her sese ayırdığında sepetin içine bir top atsin. Ne kadar çok doğru yaparsa o kadar top atabilir. Bu etkinliği zıplama, alkış yapma gibi farklı motor hareketlerle de genişletebilirsiniz.

5. Okul Çalışmalarını Destekleyin

Fonemik farkındalık etkinliklerini çocuğunuzun okulda öğrendikleriyle ilişkilendirin. Evde, etkinlik hedefleri seçerken çocuğunuzun sözcük dağarcığı veya okulda kullandıkları kitaplardan sözcükler seçilebilir. Çocuğunuzdan her sözcüğün başından, ortasından ve sonundan ses birimlerini adlandırmasını isteyin. Çocuğunuza her sözcüğün ilk ve son seslerini vererek ses farkındalıklarını artırabilirsiniz.

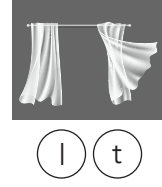
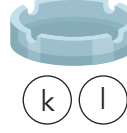
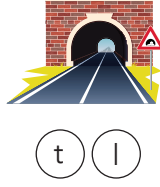
Okul Çağı Çocuklarında Fonolojik Farkındalık Gelişimini Destekleyen Etkinlikler

Fonemik Farkındalık:

Okuma-yazma öğrenmede çok önemli bir yeri vardır. Amaç; sözcüğü oluşturan fonemleri-sesleri bilinçli şekilde söylemesi, silmesi, yerlerini değiştirmesi gibi işlemleri rahatça yapabilmesini içerir.

ETKİNLİK 17: Fonemik Farkındalık

Görsel 18 Betimleme: Küçük görsellerden oluşan resim. Görsellerin altında, görselin başındaki harfin de içinde yazılı olduğu daire şeklinde iki seçenek. Görseller ve seçenekler sırasıyla;

Ütü için ü ve t

Tünel için t ve l

Kütük için ü ve k

Küllük için k ve l

Tül için l ve t

Ayna için y ve a

Ayak için a ve k

Yol için y ve o

Yatak için k ve y

Koyun için o ve k

Maymun için n ve m

Üniforma için ö ve ü

Etkinliğin Amacı: Sözcüklerin ilk sesini bulmak.

Uygulama: Etkinliği uygularken yandaki görseli kullanabilirsiniz. Her bir satır için ayrı ayrı soru sormalısınız. Örneğin sadece ütü resminin satırı gözükecek şekilde çocuğa resmi sunun.

Yetişkin: "Aaaa, bak bakalım burda hangi resim var?" diyerek çocuğun cevap vermesini bekler.

Çocuk: "Ütü." der.

Yetişkin: "Peki, ütü hangi sesle başlıyor?" veya "Ü mü t mi? Hadi birlikte söyleyelim. Üüü-tü." diyerek devam eder. (Çocuğun fark etmesini sağlamak amacıyla "ü" sesi vurgulu veya uzatılarak söylenebilir.)

Yetişkin ilk denemelerde örnek olur, diğerlerinde çocuktan cevaplama beklenir.

Dönüt: Çocuğa hedef sözcükleri yavaş ve vurgulu şekilde söylemeye özen gösterin. İlk 2-3 sözcük çiftine siz örnek olun. Daha sonraki örneklerde çocuğun anlamasına ve yapmasına fırsat tanıyın. Eğer çocuk doğru yaparsa "Bravo, çak bir beşlik!" gibi hem sözel hem de duyusal dönütler verin.

Eğer çocuk hedef sesi bulamazsa hedef sözcüğü daha yavaş ve vurgulu şekilde tekrar söyleyin. Düşünmesine fırsat verin. Sonrasında çocuğunuza seçenek sunabilirsiniz. Örneğin "Sence bu sözcük s sesi ile mi başlıyor yoksa k sesi ile mi başlıyor?" şeklinde dönüt verin.

Genelleme: Fonemik farkındalık, sözel olarak her ortamda oyun şeklinde çalışılabilir. Çevrenizdeki eşyaların isimlerini söyleyip hangi sesle başladığını bulabilirsiniz. Ya da bir ses söyleyip o sesle başlayan eşyaları söyleyebilirsiniz. Özellikle çocuğunuzun sevdiği ve bildiği konularla ilişkili sözcükler üzerinden giderseniz çocuk daha çok motive olup sizi dikkatle dinleyecektir.

ETKİNLİK 18: Anlam Değiştirme

1		ay	çay	5		ada	adam	9		masa	masal	13		kira	kiraz
2		kasa	kasap	6		manda	mandal	10		elma	elmas	14		aşık	kaşık
3		kaba	kabak	7		kale	kalem	11		şiş	şişe	15		ayı	sayı
4		balo	balon	8		altı	altın	12		cam	cami	16		inek	sinek

Görsel 19 Betimleme: 16 örnekten oluşan resim. İki küçük görselin bulunduğu örnekler sırasıyla;

Ay-çay

Kasa- kasap

Kaba-kabak

Balo-balon

Ada-adam

Manda-mandal

Kale-kalem

Altı-altın

Masa-masal

Elma-elmas

Şiş-şişe

Cam-cami

Kira-kiraz

Aşık-kaşık

Ayı-sayı

İnek-sinek

Etkinliğin Amacı: Sözcüğe bir ses eklendiğinde veya sözcükten bir ses çıkarıldığında sözcüğün anlamının değiştiğini fark ettirmektir.

Uygulama: Çocuğa "Seninle bir oyun oynayacağız. Şimdi söylediğim sözcüğü tekrar et." şeklinde yönerge verin ya da resim gösterip "Bu nedir?" sorusunu sorun. Çocuk "Çay." dediğinde "Şimdi tekrar söyle ama "ç" demeden söyle." deyin. (Çocuğa cevap vermesi için zaman tanıyın.)

Dönüt: Çocuğa hedef sesleri yavaş ve vurgulu şekilde söylemeye özen gösterin. İlk 2-3 sözcük çiftine siz örnek olun. Daha sonraki örneklerde çocuğun anlamasına ve yapmasına fırsat tanıyın. Eğer çocuk doğru yaparsa "Bravo, çak bir beşlik!" gibi hem sözel hem de duygusal dönütler verin.

Eğer çocuk hedeflenen şekilde söyleyemezse hedef sözcüğü daha yavaş ve vurgulu şekilde tekrar söyleyin. Düşünmesine fırsat verin. "Aaa, bu ses çıkınca ya da eklenince nasıl söyleniyormuş?" şeklinde dönüt verin.

Genelleme: Fonemik farkındalık, sözel olarak her ortamda oyun şeklinde çalışılabilir. Özellikle çocuğunuzun sevdiği ve bildiği konularla ilişkili sözcükler üzerinden giderseniz, çocuk daha çok motive olup sizi dikkatle dinleyecektir.

Neler Öğrendik?

Bu bölümde okul çağı çocuklarında tipik konuşma gelişiminden neler beklendiği ve ailenin konuşma sesi bozukluğu durumunda süreci nasıl destekleyeceğine ilişkin bilgiler yer almaktadır. Tipik konuşma gelişimi gösteren çocuklar okul çağına geldiklerinde dile ait tüm sesleri doğru şekilde üretirler ve sesleri ayırt ederler. Bu sayede okuma-yazma becerilerinin de temelini atmış olurlar. Ancak farklı nedenlere bağlı olarak bazı çocuklarda konuşma sesi bozuklukları gözlemlenmektedir. Okul çağına gelmiş çocuğunuzda devam eden bir dil ve konuşma bozukluğu varsa öncelikle bir dil ve konuşma terapistine danışmalısınız. Çünkü biz biliyoruz ki gelişimsel süreçte çocuklar 4-5 yaşları arasında seslerin tamamını edinmektedirler. (r sesi geç edinilen bir ses olduğu için bazı çocuklarda 6 yaşına kadar beklenebilir.) Okul çağına gelmiş çocukta devam eden bir konuşma sesi bozukluğunun bulunması gelişimsel olarak tamamlanması beklenen süreçlerde bir farklılık olduğunun göstergesidir. Bu duruma müdahale edilmeden beklenmesi çocuğun akademik, sosyal ve duygusal gelişimini de etkileyecektir. Bu nedenle dil ve konuşma terapisti tarafından detaylı değerlendirmesi yapılmalıdır. Terapi sürecini yalnızca terapist ve çocuğun çalışması şeklinde düşünmemeliyiz. Aileler bu sürecin uyumlu şekilde devam edebilmesi için kilit rol oynarlar. Aileler de terapi

sürecini takip ederek, çocukları ev ödevleri konusunda destekleyerek ve çocuğunu motive ederek bu sürecin ilerlemesine destek olmalıdırlar. Günlük hayat içerisinde de model olma, geri bildirim verme, ipucu verme, anlamaya çalışma gibi yöntemlerle konuşma sesi bozukluğu olan çocukları destekleyebilirler. Bir diğer desteklenmesi gereken alan ise fonolojik farkındalık becerileridir. Terapi sürecinin yanı sıra, aileler günlük hayat içerisinde fonemik farkındalık etkinlikleri (fonem ayırt etme, ekleme, silme vb) ile çocuğun erken okuryazarlık becerilerini destekleyebilirler.

Yararlanılan Kaynaklar

1. Daniel, G. R., & McLeod, S. (2017). Children with Speech Sound Disorders at School: Challenges for Children, Parents and Teachers. *Australian Journal of Teacher Education*, 42(2), 80-101.
2. Rvachew, S. (2007). Phonological processing and reading in children with speech sound disorders. *American Journal of Speech-Language Pathology*, 16(3), 260-270.
3. Melby-Lervåg, M., S., Halaas Lyster A., ve Hulme, C. (2012) Phonological skills and their role in learning to read: A meta- analytic review. *Psychological Bulletin*, 138, 322–352.

BÖLÜM 4

Dr. Öğr. Üyesi Deniz KAZANOĞLU

Arş. Gör. Beyza Nur DÜKAR

RİSK FAKTÖRLERİ

Genel Amaç

Bu bölümün amacı; konuşma sesi bozukluğuna neden olabilecek risk faktörleri hakkında aileleri bilgilendirmek ve bu süreçte ailelerin üzerine düşen görevleri vurgulamaktır. Bu bilgiler ışığında ailelerin doğru bir uzmana giderek problemi erken dönemde kontrol altına almasını sağlamaktır.

Kazanımlar

Bu bölümde aileler, bakım verenler aşağıdaki kazanımları edinirler:

- Konuşma sesi bozukluğuna neden olabilecek risk faktörlerinin neler olduğunu bilir.
- Olası risk faktörleri ile karşılaştığında hangi uzmana başvuracağını bilir ve uygular.

İçerik

1. Cinsiyet
2. Genetik Yatkınlık
3. İşitme Problemi ve Otitis Media (Orta Kulak İltihabı)
4. Dil Gelişimi

Açıklamalar

Konuşma sesi bozuklukları, çoğu durumda, gözlenebilir herhangi bir neden olmaksızın ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte bazı risk faktörleri çocuğunuzun dil ve konuşma gelişimi sırasında yaptığı üretim hatalarının kalıcı olup olmayacağı konusunda bir uyarı niteliği taşır. Dolayısıyla belirteceğimiz risk faktörleri doğrudan konuşma sesi bozukluklarına neden olmaz fakat hangi çocukların daha dirençli ve kalıcı konuşma sesi bozukluklarına sahip olmaya devam edeceğini tahmin etmemizi sağlar (1). Böylece müdahale için erken dönemde tanıyı kolaylaştırır.

Cinsiyet

Konuşma sesi bozuklukları doğrudan cinsiyet ile ilişkili bir durum değildir. Ancak cinsiyetle ilgi bazı genellemeler yapılabilir. Kızlar, erkeklerden daha erken konuşmayı öğrenirler. Erkeklerin 3 yaşlarında kızlardan anlamlı olarak daha fazla konuşma sesi hatası yaptığı tespit edilmiştir (2). Tipik gelişim basamaklarına ilk bölümde değinmiştik. Eğer bu basamaklara göre çocuğunuzun gelişimi geriden geliyorsa çok beklemeden çocuğunuzu bir dil ve konuşma terapistine götürün.

Genetik Yatkınlık

“Babası da geç konuşmuştu.” deyip uzmana gitmeyi ihmal etmeyin. Dil ve konuşma bozukluğu olan bireylerin aileleri incelendiğinde, çoğunun anne-babasında veya kuzen gibi yakın akrabalarında da herhangi bir dil ve konuşma bozukluğu olduğu görülmüştür (3). Bu çocuklarda bozukluk olma ihtimali daha yüksek olduğu için geç kalmadan bir dil ve konuşma terapistine başvuru yapılmalıdır.

İşitme Problemi ve Otitis Media (Orta Kulak İltihabı)

İşitme, dil ve konuşma gelişiminin en önemli parçasıdır. Çocuklar, ana dili ne kadar çok duyarsa dili edinmeleri de hızlanır. Bebeğin doğumuyla birlikte rutin olarak yapılan “yeni-doğan işitme taramaları” sayesinde erken tanı şansı artmaktadır. Düzenli yapılan kulak-burun-boğaz muayeneleri ile de işitme durumu belirli aralıklarla kontrol edilmelidir. Eğer çocuğunuz, yan odadan seslendiğinizde sizi duymakta zorlanıyorsa yüzünüzü görmediğinde sizin dediğinizi anlamıyorsa veya her zaman normalden daha yüksek sesle konuşma eğilimi varsa vakit kaybetmeden bir kulak burun boğaz hekimine danışın.

Tüm okul öncesi çocukların yaklaşık %80’inde bir veya daha fazla akut otitis media görülmektedir. Orta kulak boşluğunda sıvı birikmesi olarak bilinen efüzyonlu otitis media, okul öncesi çocukların yaklaşık %80’inde bir veya daha fazla görülen hastalıklardandır. Otitis media geçirme sırasında çocuklar genellikle 20 dB ile 50 dB arasında değişen işitme kayıpları yaşarlar. Bu durum sesleri duymayı ve konuşmanın algılanmasını doğrudan etkilediği için konuşma seslerinin üretiminde gecikmeler görülebilir. Bu yüzden orta kulak iltihabı olma sıklığı, hastalık süresi gibi durumları takip etmek çok önemlidir. Mutlaka bir kulak-burun-boğaz hekimi tarafından tedavi edilip sıklıkla kontrollerin yapılması gerekmektedir.

Dil Gelişimi

Yaşamın ilk yıllarında dil ve konuşma gelişimini ayırmak zordur, bu iki alan birlikte gelişir.

25 aylık 1, 127 çocukla yapılan çalışmada dil becerileri geliştikçe fonolojik hata sayısının da azaldığı görülmüştür (4). Çocuğunuz 2 yaşına gelmesine rağmen hâlâ 50 sözcük söyleyemiyorsa ve “Baba gel, top at!” gibi ikili sözcük kombinasyonları bulunmuyorsa dil gelişiminde bir gecikme olduğu söylenebilir. Bu durumda öncelikle çocuğunuzun bir dil ve konuşma terapistine götürün. Uzman bilgilendirmesini dikkate alın ve bunun yanı sıra **Gelişimsel Dil Modülü'nü** detaylı olarak inceleyebilirsiniz.

Neler Öğrendik?

Bu bölümde konuşma sesi bozukluğuna neden olabilecek risk faktörleri hakkında bilgi verilmiştir. Özellikle cinsiyet (erkek olması), genetik yatkınlığın bulunması (aile öyküsünde dil ve konuşma bozukluğunun bulunması), erken dönemde yaşanan işitme kaybının olması ve zayıf dil gelişimi gibi durumlar ilerleyen zamanlarda konuşma sesi bozukluğuna neden olabilmektedir. Bahsettiğimiz risk faktörleri çocuğunuzun dil ve konuşma gelişimi sırasında yaptığı üretim hatalarının kalıcı olup olmayacağı konusunda bir uyarı niteliği taşır. Bu süreçte çocuğumuzun gelişimini yakından takip etmeli, olası risk faktörleri varsa beklemeden bir dil ve konuşma terapistine başvuru yapmalısınız.

Yararlanılan Kaynaklar

1. Bernthal, J. E., Bankson, N. W., ve Flipsen Jr, P ,(2017). Factors related to speech sound disorders. Flipsen Jr, P., Bernthal J. E., ve Bankson N. W. (8. Ed.), Articulation and Phonological Disorders Speech Sounds Disorders in Children içinde (123-132). Pearson Yayın evi.
2. Flipsen, P., Jr., & Ogiela, D. A.(2015). Psychometric characteristics of single-word tests of children’s speech sound production. Language, Speech, and Hearing Services in Schools, 46, 166–178.
3. Lewis, B. A., L. A. Freebairn, Hansen, A. J., Miscimarra, L., S., Iyengar, K., ve Taylor, H. G., (2007). Speech and language skills of parents of children with speech sound disorders. American Journal of Speech-Language Pathology, 16, 108–118.
4. Roulstone, S., Miller, L. L., Wren, Y. ve Peters, T. J. (2009). The natural history of speech impairment of 8-year-old children in the Avon Longitudinal Study of Parents and Children: Error rates at 2 and 5 years. International Journal of Speech-Language Pathology, 11, 381–391.

BÖLÜM 5

Dr. Öğr. Üyesi Deniz KAZANOĞLU

Arş. Gör. Beyza Nur DÜKAR

ORGANİK TEMELLİ
KONUŞMA SESİ
BOZUKLUKLARI

Genel Amaç

Bu bölümün amacı, konuşma sesi bozukluğuna neden olabilecek nedeni belli olan faktörler hakkında bilgi vermek ve sizi ilgili uzmanlara yönlendirmektir.

Kazanımlar

Bu bölümde aileler, bakım verenler aşağıdaki kazanımları edinirler:

- Konuşma sesi bozukluklarının sınıflamasını bilir.
- Konuşmada yer alan artikülasyonların (organların) yapısını ve işlevlerini bilir, risk durumunda ilgili uzmanlara başvurur.
- Konuşma için gerekli duyuşsal sistemleri bilir ve risk durumunda ilgili uzmana başvurur.
- Nörojenik kaynaklı konuşma sesi bozuklukları konusunda bilgi sahibidir.

İçerik

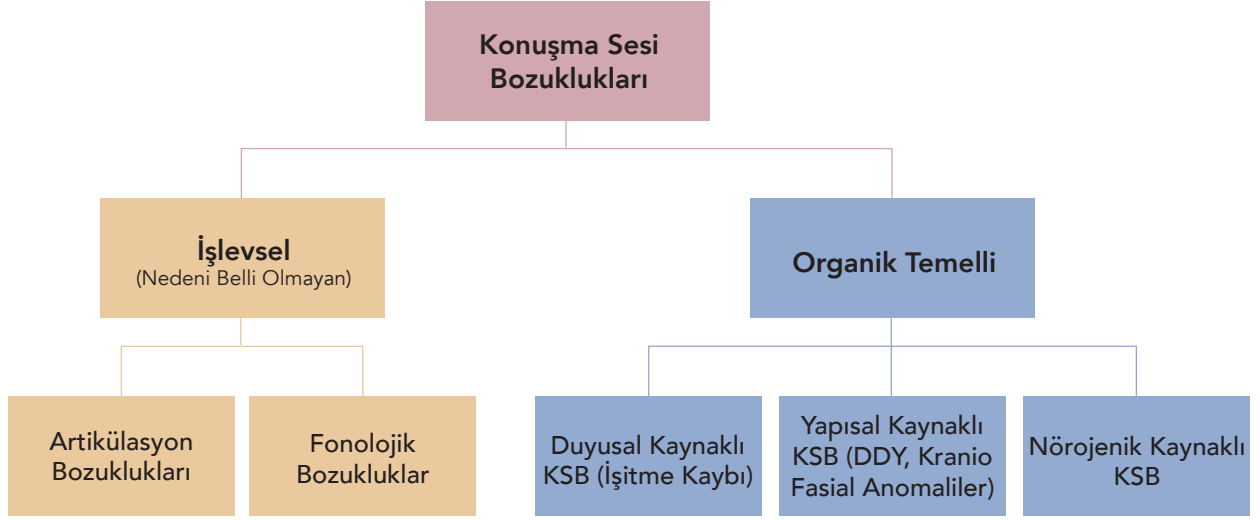
1. Yapısal Kaynaklı Konuşma Sesi Bozuklukları
2. Duyusal Kaynaklı Konuşma Sesi Bozuklukları
3. Nörojenik Kaynaklı Konuşma Sesi Bozuklukları

Açıklamalar

Önceki ünitelerde konuşma seslerinin gelişim aşamalarından ve çocuğunuzun gelişimini nasıl destekleyebileceğinizden detaylıca bahsettik. Konuşmayı edinme süreçlerinde birkaç ay geç veya erken olması gibi bireysel farklılıklar olsa da 4 yaş civarında çocuklar konuşma seslerinin neredeyse hepsini üretebilir durumdadır. Peki, neden bazı çocuklar gelişimsel dönemde konuşma seslerini üretmede hata yaparlar? Çocuklarda görülen konuşma sesi

bozukluklarının pek çok nedeni olabilir. Şekil 1’de gördüğünüz gibi “konuşma sesi bozuklukları” temelde işlevsel konuşma sesi bozuklukları ve organik konuşma sesi bozuklukları olmak üzere iki gruba ayrılmaktadır.

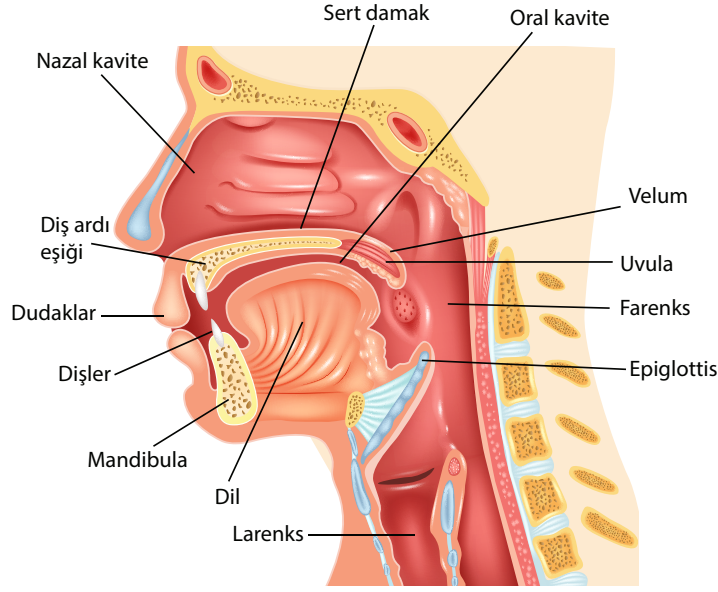

Şekil 1 Konuşma Sesi Bozukluklarının Alt Başlıkları

Konuşma sesi bozukluğunun bilinen bir nedeninin olmadığı durumlarda işlevsel konuşma sesi bozukluğu olarak tanımlanır. İşlevsel konuşma sesi bozuklukları bu modülde detaylı bahsettiğimiz gibi ya konuşma seslerinin artikülasyon (motor üretimi) ve/veya fonoloji (dilsel yönü) boyutunda zorluk yaşamalarına göre sınıflandırılır.

Yapısal Kaynaklı Konuşma Sesi Bozuklukları

Çocukta konuşma sesi bozukluğuna neden olabilecek diğer faktör organik temelli problemlerdir. Konuşmanın üretimine bakıldığında akciğerlerden gelen hava ses tellerinden geçer. Ağız içindeki organların havayı şekillendirmesi ile hedeflenen konuşma seslerini çıkartmaktayız. Bu süreçte yer alan kasların, sinirlerin ve organların yapısında, işleyişinde veya programlanmasında problem meydana gelmesi sonucunda ortaya çıkan konuşma sesi bozukluklarını organik temelli konuşma sesi bozuklukları şeklinde tanımlıyoruz. Bu bozukluklar, duyuşsal-algisal (ör. işitme kaybı), yapısal (ör. yarık damak) veya motor-nörolojik (ör. apraksi ve dizartri) boyutları içerebilir.

Görsel 20 Betimleme: Konuşma organlarından, Nazal kavite, Oral kavite, Velum, Uvula, Farenks, Epiglottis, Sert damak, Diş ardı eşiği, Dudaklar, Dişler, Mandibula, Dil ve Larenks' i gösteren çizim

Bizler dil, dudak, diş, çene, sert damak, yumuşak damak gibi organları kullanarak konuşma seslerini üretmekteyiz. Bu organlarda anatomik-yapısal veya işlevsel bir sorun olması konuşma seslerinin üretiminde problemlere neden olur. Bu anatomik sorunlar doğuştan (gelişimsel) olabilir veya sonradan (edinilmiş) ortaya çıkabilir. Örneğin dudak-damak yarığı veya diğer ağız-yüz anomalileri bebeğin anne karnındaki gelişimi sırasında dudak veya damak ile ilgili yapıların uygun zamanda ve biçimde birleşmemesi sonucunda ortaya çıktığı için doğuştan gelen anomalilerdendir. Edinilmiş anomaliler ise geçirilen travmalar, ağız içi kanserleri veya ameliyatları sonucu ortaya çıkmaktadır. Bazı çocuklar anatomik yapılardaki kısıtlılıklar nedeniyle konuşma seslerini üretemez. Şimdi de konuşma seslerini üretirken kullandığımız yapıları detaylıca inceleyelim ve olası problemler durumunda nasıl konuşma problemlerine yol açtığına birlikte bakalım.

• *Dudak*

Türkçedeki dudaklarımızı kullanarak ürettiğimiz sesler /p/, /b/, /m/ 'ünsüzleridir. Dudaklarda bir problem meydana gelmesi durumunda bu seslerin üretimlerinin etkilenmesini bekleriz. Dudakların yapısını en çok etkileyen durum gelişimsel olarak ortaya çıkan yarık dudaktır. Yarık dudak durumunda çocuklara cerrahi müdahale uygulanması gerekmektedir. Bu cerrahi müdahalelerden sonra üst dudakta sınırlı hareket veya hareketsizlik gözlemlenebilir. Bu durumun artikülasyon becerilerini olumsuz etkilemesi beklenebilir. Sadece dudak yarığı bulunan çocukların az kısmında artikülasyon problemleri yaşandığı bilinmektedir. Eğer böyle bir durum varsa konuşmaya olan etkisini değerlendirmek üzere bir dil ve konuşma terapistine başvuru yapılmalıdır.

• Dil

Dilimiz, ağız içinde rahatça hareket eden kaslı yapıda büyük bir organdır. Dilimizi yeme ve konuşma sırasında aktif olarak kullanmaktayız. Konuşmada hem ünlüleri (a, e, i gibi) hem de ünsüzleri (b, t, s, ç gibi) üretirken ciğerlerimizden gelen havaya dilimiz ile yön veririz. Dil hareketini engelleyebilecek farklı durumlar bulunur. En sık rastlanan problemler dilin normalden daha büyük olması durumu (makroglossia), dilin bir kısmının ya da tamamının alınması (glossektomi) veya kısa dil bağının olmasıdır (ankiloglossia). Tümör olması veya Down Sendromu gibi genetik bozukluklardan dolayı dilin beklenenden daha büyük olma durumu "makroglossi" olarak tanımlanır. Bu durumlarda dil, ağız içinde çok yer kapladığından hareketi sınırlanır ve konuşma seslerinin üretimleri zorlaşır. En belirgin özelliği anlaşılabilirliğin düşmesidir. Dilin bir kısmının veya tamamının cerrahi müdahale ile çıkartılması "glossektomi" olarak adlandırılır. Glossektomi müdahalesinde dilden alınan parçanın büyüklüğüne, kasları etkileme durumuna bağlı olarak konuşma üretimi farklı derecelerde etkilenebilir (2). Müdahale sonrası, dil hareketleri sesleri üretmeye yönelik uyum sağlamaya başlar. Çeşitli apareyler yardımıyla bu süreç desteklenebilir.

Dil hareketlerinde sınırlılık yaratabilecek bir diğer durum ise kısa dil bağının (ankiloglossi) olmasıdır. Bu konuda etraftan çok fazla yanlış bilgi duymaktayız. Geç konuşan veya konuşma seslerini üretemeyen çocuklar için halk arasında sıklıkla "Dil bağı kesilsin geçer." gibi yorumlar yapılmaktadır. Aslında dil bağı genelde herkeste vardır. Ancak bu bağın uzunluğu kişiden kişiye farklılık gösterir. Dil bağı çok kısa olan bireylerde dilin ucu hiç hareket etmez. Dil bağı çok kısa olan bebeklerde emme-yutma güclüğü gibi hayati problemlere veya yemek yedikten sonra ağız içini temizleyememe gibi hijyen sorunlarına neden olur. Böyle durumlarda doktorlar cerrahi operasyonla erken dönemde müdahale ederler. Yeme konusunda problem yaşanmasa bile dil hareketlerini sınırlayacak kadar dil bağı varsa konuşma seslerinin üretimi de etkilenebilir. Dil bağının konuşma üretiminde bir sorun yaratıp yaratmadığını öğrenmenin en güvenilir yolu bir dil ve konuşma terapistine danışmaktır.

• Sert Damak ve Yumuşak Damak

Dilinizi üst ön dişlerinizin arkasından geriye doğru kaydırırsanız alveolar çıkıntı (ridge) olarak bilinen tümsek bir yapıyla karşılaşsınız. Bu tümsek, dişleri barındıran üst çenenin (maksilla) kalınlaşmış bir bölümü tarafından oluşturulur. Alveolar çıkıntıyı geçen sert, kemikli yapı sert damaktır. Daha arkada, yumuşak damak veya velum olarak adlandırılan daha yumuşak bir kaslı kısım vardır. Yumuşak damağın devamında yer alan uzantı ise uvuladır (küçük dil). Alveolar çıkıntı, sert damak, velum ve uvula gibi bu yapıların tümü, konuşma seslerinin üretimini etkiler. Eğer çocuğunuzda damak yarığı bulunuyorsa bu yapılar tam olarak birleşmediği ya da yetersiz kaldığı için konuşma üretimi için gelen havayı yönlendirmede veya dili uygun yere koymada problemler görülür. Erken dönemlerde cerrahi müdahale ile yapı düzeltilir.

Ancak çocuğun havayı doğru yönlendirmesi ve konuşma seslerini doğru üretebilmesi için dil ve konuşma terapistinden destek alması gerekir.

DKT Yönlendirmesi

Dil ve konuşma terapistleri kapsamlı değerlendirme yaparak konuşmada görev alan organların (artikülatörler) yapısal özelliklerini ve işlevlerini inceler. Herhangi bir problem olması durumunda yapısal bozukluğa yönelik müdahale için sizi kulak-burun-boğaz, ortodonti, plastik cerrahi gibi farklı branşlara yönlendirebilir. Mutlaka DKT'nin yönlendirme yaptığı branşa gidiniz çünkü yapısal problemler konuşma üretimini doğrudan etkileyen durumlardır.

Duyusal Kaynaklı Konuşma Sesi Bozuklukları

Bebeğiniz dünyaya geldiğinde dünyayı tanımak için görme, dokunma, koklama ve işitme duyarlarını kullanır. Özellikle ana dilini öğrenme, konuşulanları anlama ve konuşma seslerinin üretimlerine dair bilgi sahibi olmak için işitme olmazsa olmazdır. İşitme güçlüğü çeken veya işitme kaybı olan bebek, yeterli işitsel girdi olmadan konuşmayı nasıl üreteceğini öğrenmek gibi zorlu bir görevle karşı karşıyadır. Dolayısıyla işitme ile ilgili herhangi bir sorun hem dil bozukluklarına hem de konuşma sesi bozukluklarına neden olabilmektedir.

Konuşma sesi ediniminde, işitme kaybının başlangıç yaşı ve tespit yaşı çok önemlidir. Doğumdan beri ciddi bir kayıp varsa çocuklarda konuşma üretimi gözlemlenmeyebilir. Artık uygulanan hastane prosedürlerinde yeni doğanlara işitme taraması yapılarak bu durumun büyük oranda önüne geçilmektedir. Ancak gözden kaçırılmaması gereken nokta, çok sık orta kulak iltihabı geçiren çocuklardır. Özellikle 12-18 ay arasında çok sık orta kulak iltihabı olması çocuğun hasta olduğu dönemlerde hafif düzeyde de olsa bir işitme kaybı yaşaması demektir. Eğer çocuğunuzda böyle bir problem varsa tedavinizi tamamlamak ve rutin işitme değerlendirmesi yaptırmak çok önemlidir.

İşitme kaybı olan çocuklar, ana diline ait konuşma seslerini algılamada, sesleri ayırt etmekte, seslerin bir araya gelme kurallarını (fonoloji) öğrenmekte problemler yaşamaktadırlar. İşitme kaybının derecesi, cihaz kullanmaya başlama yaşı gibi faktörler konuşma edinimini değiştirirse de bazı ortak konuşma özellikleri bulunmaktadır. İşitme kayıplı bireyler, sesleri birbiri yerine koyma, ses silme gibi problemler yaşarlar. Ses silme işleminde özellikle sözcük sonu ünsüz düşürme gözlenirken ötümlü-ötümsüz sesleri ayırt etmede güçlükler (p-b; s-z ayrımı), sürtünmeli sesleri duraklaştırma (/s/,/z/,/f/, /v/ seslerin yerine /t/,/d/, /p/, /b/ kullanılması) işlemleri görülmektedir. Bu işlemlerin sıklığı arttıkça konuşma anlaşılabilirlikleri azalır. Bahsedilen bu problemlerin üstesinden gelebilmek için mutlaka bir dil ve konuşma terapistine başvurmalısınız (4).

DKT Yönlendirilmesi

İşitme kaybı olan çocuklar erken dönemlerden itibaren takip edilmektedir. Bu süreçlerde KBB hekimi, odyolog ve dil konuşma terapisti iş birliği içinde çalışmalıdır. Eğer çocuğunuzda işitme kaybı varsa erken dönemden itibaren bir dil ve konuşma terapistine danışmalısınız. Dil ve konuşma terapistiyle ilk görüşmede çocuğunuzun işitme ile ilgili raporlarını da terapistinizle paylaşınız.

Nörojenik Kaynaklı Konuşma Sesi Bozuklukları

Bisiklete binme, zıplama, koşma, kaşık tutma gibi hareketlerin her biri motor bir faaliyettir. Binlerce kas ve sinir eş zamanlı çalışarak motor hareketleri yapabilmemizi sağlamaktadır. Konuşma seslerinin üretimi de bunlar gibi motor harekettir. Konuşma seslerini üretebilmek için konuşma organlarımızı (dudak, dil gibi) doğru zamanda ve o hareketi doğru yapacak şekilde kullanmalıyız. Örneğin /p/ sesini doğru üretebilmek için dudaklarımızı sıkıca kapatıp açmalıyız ama /t/ sesini üretebilmek için dilimizin ucunu dişlerimizin arkasına koyabilmeliyiz. Eğer konuşma organlarını hareket ettiren kaslarda ya da sinirlerde bir problem meydana gelirse ses üretimi için gerekli motor hareketi yapamayız ve yine konuşma seslerinin üretiminde güçlükler yaşarız. Beyin hasarı, inme, travma ya da serebral palsi gibi durumlarda beyin alanlarındaki hasar sonucunda motor düzeyde hareket ve planlama bozuklukları ortaya çıkar.

Motor konuşma bozuklukları dizartri ve apraksi olmak üzere iki sınıfa ayrılır. Dizartri; beyindeki hasar sonucunda konuşma kaslarında zayıflık, düşük kas tonusu ve kasların koordinasyonunda bozulma gibi sorunlar sonucunda ortaya çıkan motor konuşma bozukluğudur (5-6). Dizartrili bireylerde gergin boğuk bir ses, konuşma ritminde problemler ve dil dudak hareketlerinde sınırlılıklar yaygın olarak gözlemlenir. Apraksi ise çocuğun konuşma üretimi için gerekli olan motor hareketleri planlama ve programlamada yaşadığı güçlükler durumunda ortaya çıkar. Örneğin "su" sözcüğünü söyleyebilmek için ilk önce dilimizi damağı-mıza yaklaştırarak /s/ sesini, sonrasında dudaklarımızı yuvarlayıp dilimizi biraz kaldırarak /u/ sesini üretiriz. Bu hareketleri doğru sırayla ve hızlı şekilde yapmamız gereklidir. Ancak motor planlama bozukluğu olması durumunda dilimizi hangi sırayla nereye, nasıl ve ne şekilde götürüleceğini bilemeyiz. Bu da bireyde apraksik bir durum olduğunu gösterir. Bu ünite kapsamında motor konuşma bozukluklarına kısaca değindik. Daha detaylı bilgi almak için **Motor Konuşma Bozuklukları Modülü'ne** bakabilirsiniz.

Neler Öğrendik?

Konuşma sesi bozukluklarının farklı sebepleri olabildiğinden bahsetmiştik. Bu bölümde organik temelli konuşma sesi bozukluklarını diğer bir deyişle nedeni belli olan konuşma sesi bozukluklarını detaylandırdık. Organik temelli konuşma sesi bozuklukları 3 sınıfa ayrılmaktadır. Bu sınıflama dil, dudak veya damak gibi konuşma organlarında görülen anatomik problemlere bağlı olarak ortaya çıkan yapısal kaynaklı; işitme kaybına bağlı olarak ortaya çıkan duyusal kaynaklı; konuşma seslerini üretmemizi sağlayan kas veya sinir hareketlerinde ortaya çıkabilecek güçlüklerle bağlı nörojenik kaynaklı konuşma sesi bozuklukları şeklindedir. Organik temelli konuşma sesi bozuklukları olan çocuklar KBB, diş hekimi veya odyolog gibi doğru uzmanlar tarafından izlenmeli ve konuşma sesi bozukluklarına yönelik süreç mutlaka bir dil ve konuşma terapisti tarafından takip edilmelidir.

Yararlanılan Kaynaklar

1. ASHA-American Speech-Language-Hearing Association (2020). <https://www.asha.org/practice-portal/clinical-topics/articulation-and-phonology/>
2. Van Lierde, K. M., Mortier, G., Huysman, E. ve Vermeersch, H. (2010). Long-term impact of tongue reduction on speech intelligibility, articulation and oromyofunctional behavior in a child with Beckwith-Wiedemann syndrome." *International Journal of Pediatric Otorhinolaryngology*, 74, 309–318.
3. Bernthal, J. E., Bankson, N. W., ve Flipsen Jr., P. (2017a). Factors related to speech sound disorders. Flipsen Jr., P., Bernthal J. E., ve Bankson N. W. (8. Ed.), *Articulation and Phonological Disorders Speech Sounds Disorders in Children* içinde (123-132). Pearson Yayın evi.
4. Bernthal, J. E., Bankson, N. W., ve Flipsen Jr., P. (2017b). Classification and comorbidity in speech sound disorders. Flipsen Jr., P., Bernthal J. E., ve Bankson N. W. (8. Ed.), *Articulation and Phonological Disorders Speech Sounds Disorders in Children* içinde (123-132). Pearson Yayın evi.
5. Darley, F., Aronson, A. ve Brown, J. (1975). *Motor Speech Disorders*. Philadelphia, PA: Saunders.
6. Duffy, J. R. (2005). *Motor Speech Disorders. Substrates, Differential Diagnosis, and Management* (2nd ed.). St. Louis, MO: Elsevier.

BÖLÜM 6

Dr. Öğr. Üyesi Deniz KAZANOĞLU

Arş. Gör. Beyza Nur DÜKAR

AİLE KATILIMI

Genel Amaç

Bu bölümün amacı, dil ve konuşma terapistine başvurduğunuzda izlenecek prosedürle ilgili genel bir bilgilendirme yapmak, aynı zamanda dil ve konuşma terapisi hizmeti almaya başlayan çocuğunuz olursa terapi sürecinin daha verimli ilerlemesi için sizlerin terapi sürecindeki öneminiz ve terapi sürecine nasıl dâhil olabileceğiniz hakkında bilgi sağlamaktır.

Kazanımlar

Bu bölümde aileler, bakım verenler aşağıdaki kazanımları edinirler:

- Dil ve konuşma terapisindeki değerlendirme süreci ile ilgili genel bilgi sahibi olur.
- Ailenin terapi sürecine dâhil olmasının önemini bilir.
- Terapi sürecine dâhil olma ile ilgili süreçleri bilir.

İçerik

1. Dil ve Konuşma Değerlendirmesi
2. Terapi Süreci

Açıklamalar

Bu bölümde; çocuğunuzda konuşma sesi bozukluğu olduğundan şüphelenip bir dil ve konuşma terapistine başvurmanız durumunda, değerlendirme sürecinde izlenecek prosedür hakkında genel bir bilgilendirme yapılmaktadır. Ayrıca çocuğunuza bir dil ve konuşma terapisti tarafından konuşma sesi bozukluğu tanısı konması durumunda terapi sürecine siz ailelerin dâhil olmasının terapi süreci üzerindeki etkisi ve terapi sürecine dâhil olmanız ile ilgili süreçler aktarılmaktadır.

<https://www.dktd.org/tr/members/lists.html>

Dil ve Konuşma Değerlendirmesi

Çocuğunuzda konuşma sesi bozukluğu olduğunu düşünüyorsanız ve bu şikâyetle bir dil ve

konuşma terapistine başvurduysanız genel olarak değerlendirme prosedürü aşağıdaki gibi ilerleyecektir. Bununla birlikte dil ve konuşma terapisti değerlendirme sürecinde çocuğunuzun ihtiyaçlarına göre ek bazı değerlendirme araçları da kullanabilir. Bu nedenle burada belirtilen prosedürün genel basamaklar olduğunu lütfen unutmayınız!

• *Vaka Öyküsü*

Vaka öyküsü almadaki temel amaç, genel olarak çocuğunuzun gelişimi hakkında sizden bilgi almaktır. Bu amaçla dil ve konuşma terapisti sizlere annenin hamilelik sürecindeki sağlık durumu, doğum sürecinin nasıl olduğu ve doğumdan sonraki süreçte bebeğinizin sağlık durumu hakkında bazı sorular yöneltecektir. Bu sorulara birkaç örnek verebiliriz: Hamilelik sürecinde geçirdiğiniz herhangi bir rahatsızlık var mıdır? Doğum süresi ne kadardı, uzun sürdü mü? Doğumdan sonra bebeğiniz herhangi bir hastalık geçirdi mi?

Yukarıda belirtilen örnek sorular ve bu çerçevede diğer soruların sorulmasının amacı, çocuğunuzda olduğu düşünülen konuşma sesi bozukluğuna sebep olabilecek herhangi bir faktör olup olmadığını ya da konuşma sesi bozukluğunun yanında başka herhangi bir bozukluk olup olmadığını belirlemektir. Eşlik eden başka bir problem olması durumunda dil ve konuşma terapisti sizi başka bir uzmana yönlendirebilir, aynı zamanda bu bilgiler terapi planının oluşturulmasında da son derece önemlidir. Örneğin dil ve konuşma terapisti çocuğunuzun diş veya çene yapısında tipik gelişimden farklı bir durum olduğunu düşünüyor ise bir ortodonti uzmanı ile görüşmenizi isteyebilir ya da çocuğunuzun işitmesi ile ilgili değerlendirme için sizi bir odyologa yönlendirebilir.

Çoğu durumda konuşma sesi bozuklukları, gözlenebilir herhangi bir neden olmaksızın ortaya çıkar. Bununla birlikte bazı durumlarda altta yatan işitsel, nörolojik veya yapısal problemler söz konusu olabilir. Bu konuyla ilgili daha ayrıntılı bilgi almak için **Organik Temelli Konuşma Sesi Bozuklukları** bölümüne (5. Bölüm) bakabilirsiniz.

• *Konuşma Değerlendirmesi*

Konuşmanın değerlendirmesindeki temel amaç, çocuğunuzun üretebildiği sesleri ve üretilmediği konuşma seslerini belirlemektir. Bu amaçla dil ve konuşma terapistiniz Türkçe Sesletim ve Sesbilgisi Testi (1), Ankara Artikülasyon Testi (2) gibi güvenilir bir değerlendirme aracı kullanacaktır. Bu değerlendirme araçlarının temel işleyişi çocuğunuza bir dizi resim göstermek ve çocuğunuzun da bu resimlerde gördüğü nesnelerin adını söylemesidir. Bu araçlar aracılığıyla çocuğunuzun performansı değerlendirilmez, sadece konuşmasında yaptığı hataları tespit etmek hedeflenir.

Görsel 21 Betimleme: Elindeki tavşan görselini karşısındaki çocuğa gösteren dil ve konuşma terapisti ve baş parmağıyla tavşanı işaret eden ve adını söyleyen kız çocuk

Dil ve konuşma terapistiniz değerlendirme aracının yanında çocuğunuzla kısa bir sohbet gerçekleştirerek de konuşmasındaki hataları gözlemlene fırsatı elde eder. Ayrıca bu sohbet değerlendirme aracını uygularken yapılan hataların daha doğal olan, günlük konuşmasına yansımalarını değerlendirmektir. Bu sohbet için de dil ve konuşma terapisti çocuğunuzdan kendisini, en sevdiği oyunu, en sevdiği masalı veya bunlara benzer konularda bir şeyler anlatmasını isteyebilir.

• *Oral-Motor Değerlendirme*

Oral-motor değerlendirmedeki temel amaç çocuğunuzun dil, diş, dudak, damak gibi konuşma seslerini üretmek için kullandığı organlarının yapısını ve işleyişini kontrol etmektir.

Bu konuyla ilgili daha ayrıntılı bilgi almak için **Organik Temelli Konuşma Sesi Bozuklukları** bölümüne (5. Bölüm) bakabilirsiniz.

Görsel 22 Betimleme: Sandalyesinde oturan, ağzını açmış ve dilini dışarı çıkarmış bir çocuk ile çocuğun konuşma organlarını değerlendirmek için elinde dil çubuğu tutan ve çocuğun ağız içi yapılarına bakan bir yetişkin

Terapi Süreci

Konuşma sesi bozukluğu olan bir çocuk herhangi bir terapi almaz ise ilerleyen yıllarda akademik, sosyal, mesleki yaşamında da güçlüklerle karşılaşabilir. Bu nedenle erken dönemde terapi, ileride ortaya çıkabilecek sorunları önleme açısından son derece önemlidir. Bununla birlikte terapinin başarısı sadece dil ve konuşma terapistine bağlı değildir, aynı zamanda ailenin terapi sürecine ne kadar dâhil olduğu terapinin hem daha kısa sürede tamamlanmasını hem de daha etkili olmasını sağlayacaktır. Terapiye hangi aşamada, ne sıklıkla, nasıl bir yöntemle dâhil olacağınızı dil ve konuşma terapistinizle görüşmeniz gerekir. Bununla birlikte, ailenin terapiye dâhil olması için farklı yollardan kısaca söz edeceğiz.

Öncelikli olarak konuşma sesi bozukluğuna yönelik hangi terapi yöntemi uygulanırsa uygulansın terapinin nihai amacı çocuğunuzun konuşmasının daha anlaşılır olmasını sağlamak, hatalı üretimleri ortadan kaldırmak ve yetişkin üretimindeki konuşmayı günlük yaşamın tüm alanlarına aktarmaktır. Dolayısıyla genel olarak terapiler iki aşamadan oluşmaktadır. Çocuğunuzun klinik (terapi odası) içerisinde doğru üretimler yapması ve bu üretimleri günlük yaşamında farklı bağlamlarda (kişi, ortam vb.) kullanmasıdır. Bu aşamalar bazı durumlarda birbiriyle eş zamanlı da ilerleyebilir.

Sizin terapi sürecindeki önemli göreviniz, çocuğunuzun terapi odasında doğru olarak ürettiği konuşma seslerini çocuğunuz günlük yaşam içerisinde kullanırken desteklemek olacaktır. Çocuğunuzun öğrendiği sesleri genellemesi biraz zaman alabilir. Bu nedenle sabırlı olmanız ve dil ve konuşma terapistinizin yönlendirmelerini takip etmeniz önemli. Genelleme sürecini bir alışkanlığı bırakıp yeni bir alışkanlık kazanmak olarak düşünebilirsiniz. Çocuğunuzun yapmaya çalıştığı da bu olacaktır. Bu nedenle de çok doğal olarak bazı durumlarda yeni öğrendiği, doğru üretimler yerine daha önce kullandığı hatalı üretimleri kullanmaya devam edecektir. Önemli olan uygun şekilde hatırlatmalar yaparak doğru üretimlerin kullanım sıklığını artırmak olacaktır.

Terapi sürecinin bir adımı da elbette terapi seanslarıdır. Terapi seanslarında gözlemci olarak bulunabilirsiniz, dil ve konuşma terapistinizin yönlendirmesiyle aktif katılım gösterebilirsiniz. Genelleme aşaması öncesinde de dil ve konuşma terapistiniz size çocuğunuzun terapi seansında öğrendiklerini pekiştirmesi amacıyla bazı ev ödevleri verebilir. Bu ödevlerin düzenli bir şekilde yapılması da yine terapinin başarısı için gereklidir. Yeni öğrenilen bir becerinin kalıcı hâle gelmesinde tekrar oldukça önemli bir yere sahiptir. Verilen ev ödevlerinin de temel amacı bu kalıcılığı sağlamaktır.

- Ev ödevlerinizi düzenli ve belki 5-10 dk. sürecek şekilde yapmanız, saatler süren tek günlük bir çalışmadan çok daha verimli olacaktır.

- Ev ödevlerini oyunlaştırarak daha eğlenceli hâle getirebilirsiniz, böylelikle çocuğunun hem öğrenmesini desteklemiş olursunuz hem de birlikte keyifli bir zaman geçirmiş olursunuz.
- Her ailenin günlük rutini farklıdır. Kendi günlük rutininiz dâhilinde bir çalışma saati belirlemeniz yararlı olacaktır. Bu sayede çocuğunuz da kendisini bu çalışmaya hazırlayacaktır.

ETKİNLİK 19: Casus Oyunu

Görsel 23 Betimleme: Ellerini dürbün tutar gibi gözlerinin önünde tutmuş şaşkın ifadeli bir kız çocuk

Etkinliğin Amacı: Terapi seansında çalışılan hedef konuşma sesini veya seslerini günlük yaşamda kullanmasını sağlamaktır.

Materyal: Bu oyun için resimli bir kitabın sayfalarını kullanabilirsiniz veya oyunu odada otururken, pencereden dışarıyı seyrederken oynayabilirsiniz. Aslında bu oyunu istediğiniz her yerde oynayabilirsiniz.

Uygulama: Bir elinizi dürbün gibi yaparak "..... ile başlayan bir şeyi gözlüyorum" ya da "..... ile biten bir şeyi gözlüyorum." ya da "İçinde olan bir şeyi gözlüyorum." diyebilirsiniz. Çocuğunuz da belirttiğiniz konuşma sesine uygun olan nesneyi bulmaya çalışır. Örneğin terapide çalışılan hedef ses /s/ olsun. O zaman çocuğunuzun düzeyine uygun olarak "/s/ ile başlayan bir şeyi gözlüyorum." ya da "/s/ ile biten bir şeyi gözlüyorum." ya da "İçinde /s/ olan bir şeyi gözlüyorum." diyebilirsiniz.

Dönüt: Çocuğunuz "saat" derken /s/ sesini doğru bir şekilde üretebilirse "Evet, saat /s/ ile başlıyor, çok güzel bir /s/ duydum." şeklinde dönüt verebilirsiniz.

Çocuğunuz "saat" derken /s/ sesini doğru bir şekilde üretemezse "Evet, saat /s/ ile başlıyor, saat." diyerek ona doğru model olabilirsiniz.

Çocuğunuz /s/ ile başlayan bir sözcük bulamazsa "Bize zamanı gösterir." gibi ipucu verebilirsiniz ve sözcüğü bulmasına yardımcı olabilirsiniz.

Neler Öğrendik?

Çocuğunuzda konuşma sesi bozukluğundan şüpheleniyorsanız öncelikle bir dil ve konuşma terapistinden randevu alarak değerlendirme talep edebilirsiniz. Değerlendirme sürecinde dil ve konuşma terapisti genel olarak çocuğunuzda konuşma sesi bozukluğu olup olmadığını, varsa buna sebep olabilecek başka faktörlerin varlığını, konuşma sesi bozukluğu dışında eşlik edebilecek başka bir problemin olup olmadığını tespit edilerek konuşma sesi bozukluğunun okuma-yazma gibi alanlara etkisini değerlendirir. Yapılan değerlendirmeler sonucunda da gerekli olması durumunda terapi süreci başlatılır. Terapi sürecinde sizlerin dil ve konuşma terapistinin yönlendirmesi doğrultusunda bu sürece dâhil olmanız beklenir. Terapiye nasıl dâhil olacağınızla ilgili karar sizin ve dil ve konuşma terapistinin görüşmeleri sonucunda belirlenir ve en verimli yönetime karar verilir.

Yararlanılan Kaynaklar

1. Topbaş, S. (2005). Türkçe Sesletim ve Ses Bilgisi Testi. MEB Yayını: Ankara.
2. Ege,P., Acarlar, F., Turan, F., Ankara Artikülasyon Testi (AAT), Ankara Üniversitesi Proje, Ankara: Key Tasarım, 2004.

BÖLÜM 7

Dr. Öğr. Üyesi Deniz KAZANOĞLU

Arş. Gör. Beyza Nur DÜKAR

**AKADEMİK VE
SOSYAL-DUYGUSAL
GELİŞİM**

Genel Amaç

Bu bölümün amacı, konuşma sesi bozukluklarının çocukların temelde okuma-yazma becerileri olmak üzere genel olarak akademik ve sosyal-duygusal gelişimlerine etkisi hakkında sizlere bilgi vermektir. Aynı zamanda bu gelişim alanları hakkında bilgi vererek bu durumun çocuklarınızın kendilerini nasıl algıladıklarını, yani kişilik gelişimlerine olan etkisini değerlendirmektir.

Kazanımlar

Bu bölümde aileler, bakım verenler aşağıdaki kazanımları edinirler:

- Konuşma sesi bozuklukları ile okuma-yazma becerileri arasındaki ilişkiyi bilir.
- Konuşma sesi bozukluklarının akademik gelişim üzerindeki etkilerini bilir.
- Konuşma sesi bozukluklarının sosyal ve duygusal gelişim üzerindeki etkilerini bilir.
- Konuşma sesi bozukluklarının kişilik gelişimi üzerindeki etkilerini bilir.
- Konuşma sesi bozukluklarının akademik, sosyal-duygusal ve kişilik gelişimi üzerindeki etkilerini bilerek çocuğuna destekleyici şekilde davranır.

İçerik

1. Sosyal-Duygusal Gelişim
1. Akademik Gelişim

Açıklamalar

Bu bölümün içeriğinde konuşma sesi bozukluklarının akademik, sosyal-duygusal gelişim üzerindeki etkileri hakkında bilgiler yer almaktadır. Bu bilgiler doğrultusunda çocuklarınızla iletişim kurarken onlara nasıl yaklaşmanız gerektiği hakkında öneriler sunulmaktadır.

Sosyal-Duygusal Gelişim

Çocuklar en küçük sistem olan aileden başlayarak gitgide arkadaşlar, okul gibi genişleyen çevreler içerisinde yer alır. Bu iletişim ağında aile gibi yakın ilişkiler olabileceği gibi bir restorana gittiğinde sipariş verirken kurduğu iletişim gibi uzak ilişkiler de söz konusudur. Önemli olan çocuğun yakın ya da uzak olan iletişim ağındaki bireylerle sağlıklı bir iletişim geliştirebilmesidir.

rebilmesidir. Bu sayede sosyal ve duygusal olarak gelişkin, kendilik algısı olumlu bir birey hâline gelecektir.

Konuşma sesi bozuklukları okul öncesi dönemde daha sık karşımıza çıkarken okul çağında bu oranlar azalmaktadır. Bu tablo, çocuklardaki konuşma sesi bozukluklarının bir kısmının okul çağına gelmeden ortadan kalktığını göstermekle birlikte okul çağı dönemde de konuşma sesi bozukluğu olan çocuklar bulunmakta, hatta bu duruma müdahale edilmemesi hâlinde bunlar yetişkinlikte de devam etmektedir. Dolayısıyla konuşma sesi bozukluğu olan çocuklar konuşma seslerini hatalı üretmeleri sonucunda söylediklerinin anlaşılması nedeniyle okul öncesi dönemden başlayarak okul çağında da devam eden bir şekilde zaman zaman yakın ve/veya uzak olduğu kişilerle iletişimde sorunlar yaşamaktadır. Sosyal ve akademik gelişimin temellerinin erken çocuklukta başladığı göz önünde bulundurulursa okul öncesi dönemde yaşadıkları iletişim güçlüklerinin süreklilik kazanması gerek sosyal gerek akademik gelişimde bir dizi olumsuz sonuca neden olmaktadır (1).

Görsel 24 Betimleme: Aydınlık bir bahçe ortamı. Bir erkek çocuğu ve karşısında iki kız bir erkek çocuk var. Tek olan erkek çocuğun konuşma balonunda 'Meyaba neyeye gidiyorsunuz?' yazıyor. Diğer erkek çocuğun konuşma balonunda ise 'Bebekler gelemiz gittiğimiz yere!' yazmakta

Güçlük yaşadıkları bazı alanlar şu şekilde sıralanabilir:

- Sosyal ortamlara veya eğitimle ilgili etkinliklere tipik gelişim gösteren akranlarına göre daha sınırlı bir katılım gösterebilir (1), bu da sosyal ve eğitimsel performanslarının daha düşük olmasına ya da daha düşükmüş gibi algılanmasına neden olabilir.
- Evde ya da kendilerine yakın hissettikleri kişilerin yanında iletişime daha açıkken, ken-

dilerini daha rahat hissederken kamuya açık alanlarda, tanımadığı kişilerle birlikteyken anlaşılmadıklarını düşündükleri için kendilerini daha fazla geri çekebilirler, iletişim kurmaktan kaçınabilirler (2). Siz aileler ve öğretmenleri tarafından en sık gözlemlenen durumlardan birisi de çocuklardaki öz güven eksikliğidir. Örneğin annesiyle markete giderken annesinin arkadaşıyla karşılaşan çocuk şöyle kaçınma davranışları sergileyebilir: Selam vermek istemez, adını söylemez ve annesine bakar, soruların çoğunu cevapsız bırakır. Aynı şekilde okulda da arkadaşlarıyla iletişim kurmaktan kaçınabilir. Anlaşılmadığını düşündüğü için yalnız kalmayı tercih edebilir. Okulla ilgili soru sorulmasından pek hoşlanmayabilir ve okula gitmeyi sevmez.

Akademik Gelişim

Güçlük yaşadıkları bazı alanlar şu şekilde sıralanabilir:

- Konuşma sesi bozukluğu çocuğunuzun derse, sınıf içi etkinliklere katılımını da ciddi oranda etkileyebilir. Konuşma sesi bozukluğu olan çocukların derste parmak kaldırma, sorulara yanıt verme, sınıf içi tartışmalar gibi sözel yanıtların gerektiği durumlarda derslere katılımları tipik gelişim gösteren akranlarına göre daha az olduğu gözlemlenmiştir. Bu çocuklar, sınıfta konuşurken kendilerini daha gergin ve üzgün hissettiklerini belirtmişlerdir (3). Bu nedenle başkalarının önünde sunum yapma, konuyu anlatma veya sesli okuma etkinliklerinden kaçınmayı tercih edebilirler. Eğer çocuğunuz okula gitmeyi istemiyorsa okumada güçlükler yaşamaya devam ediyorsa mutlaka sınıf öğretmeniyle görüşün.
- Okuma güçlükleri açısından tipik gelişim gösteren akranlarına göre risk altındadırlar. Fonolojik gelişimlerdeki zayıflıklar nedeniyle okumada güçlük yaşayabilirler. Dolayısıyla gerek erken okuryazarlık becerilerinde gerekse okuma-yazma eğitimine başladıkları birinci sınıfta daha fazla zorlukla karşılaşabilirler. Bu zorlanma genel olarak akademik performansı da etkileyecektir.
- Okul çağı dönem çocuklarında görülen konuşma sesi bozuklukları sosyal ve duygusal gelişimin yanı sıra akademik becerileri de ciddi oranda etkileyebilir. Konuşma sesi bozukluğu olan çocukların özellikle okuma güçlüğü yaşama olasılığının arttığı söylenebilir. Bu durumu şöyle açıklayabiliriz. Anlaşılabilirliği düşük olan, çok fazla sesi üretemeyen bir çocukta aslında sözcüğü oluşturan sesleri fark etme (Su içindeki sesleri söyleyelim dediğinizde s-u şeklinde ayıramazlar.), algılama, sesleri birbirinden ayırt etme ve sözcük için gerekli sesleri yan yana getirme, sözcüğü hecelere ayırma gibi fonolojik farkındalık işlemlerinde zorlanmaktadırlar. Konuşma seslerine yönelik zayıf işleme becerileri, çocuğun okul çağında harf-ses eşleşmesinde de problemlere yol açar. Seslere yönelik

farkındalığı düşük olan çocuk sesin karşılığı olan harfi okumakta da zorlanır. Okuma kazanımındaki fonolojik farkındalığın merkezi rolü göz önüne alındığında, konuşma sesi bozuklukları olan çocukların okuma güçlüğü yaşamaları da şaşırtıcı değildir.

- Akademik ve sosyal ortamda yaşadıkları zorlanmalar, iletişim kurmadaki güçlükleri kendilerine yönelik algılarını da olumsuz etkileyebilir, hayal kırıklıkları yaşayabilir ve kendilerine olan güvenleri azalabilir.
- Bir veya iki seste hatalı üretimler yapması, yani anlaşılabilirliğinin görece iyi olması durumunda bile akranları tarafından olumsuz bir tutumla karşılaşabilmektedirler. Akranları tarafından zorbalığa maruz kalabilirler.

Görsel 25 Betimleme: Konuşurken "keyebek" şeklinde üretim yapan bir çocuk yazarken de aynı hatayı yapmakta

- Aileler olarak sizler de yaşanan bu zorluklar karşısında çocuğunuza karşı daha korumacı bir tutum içerisinde olabilirsiniz. Okulda çocuğunuzun bu problem karşısında kendisini nasıl hissettiği, iletişim kurmaktan kaçınıp kaçınmadığı, arkadaşlarıyla bir sorun yaşayıp yaşamadığı konularında öğretmenin gözlemleri önemlidir. Öğretmenin herhangi bir bozukluğu olan öğrenciye karşı olumlu tutumu çoğu durumda sınıf arkadaşlarının da davranışları üzerinde olumlu bir etki yaratacaktır.

Tüm bu süreçleri uzun vadeli düşündüğümüzde, yani konuşma sesi bozukluklarının yetişkinlikte de devam etmesi hâlinde, hem kişinin kendisini algılamasına yönelik hem de diğerlerinin bireyi algılamasına yönelik olumsuz tutumlar ve deneyimler yetişkinlik döneminde de devam edecektir. Bu da bireylerin mesleki ve sosyal yaşamlarını olumsuz yönde etkileyecektir.

Neler Öğrendik?

Konuşma sesi bozuklukları çocukların sadece bazı konuşma seslerini üretememesi, dolayısıyla konuşmada yaşadıkları bir sorun olmaktan daha öte okuma-yazma, akademik, sosyal gelişim gibi diğer alanları da olumsuz etkilemektedir. Bu nedenle erken dönemde konuşma sesi bozukluklarına müdahale edilmesi son derece önemlidir. Böylece çocuk okuma-yazma süreci öncesinde tüm konuşma seslerini doğru bir şekilde kullanabilir ve okula başladığında konuşma sesleri ile harfler arasındaki ilişkiyi daha rahat kavrayabilir. Ayrıca okulda veya diğer sosyal çevrelerde çocuğun konuşmasındaki hatalı üretimlerle ilgili olumsuz bir tutum içerisinde olmamak gerekir. Bu tür durumların yaşanması durumunda aile üyeleriyle, okul yönetimiyle vb. görüşerek olumsuz tutumların ortadan kalkmasına yönelik çaba gösterilmelidir.

Yararlanılan Kaynaklar

1. McCormack, J., McLeod, S., McAllister, L., & Harrison, L. J. (2009). A systematic review of the association between childhood speech impairment and participation across the lifespan. *International Journal of Speech-Language Pathology*, 11(2), 155-170.
2. McLeod, S., Daniel, G., & Barr, J. (2013). "When he's around his brothers... he's not so quiet": The private and public worlds of school-aged children with speech sound disorder. *Journal of communication disorders*, 46(1), 70-83.
3. Daniel, G. R., & McLeod, S. (2017). Children with speech sound disorders at school: Challenges for children, parents and teachers. *Australian Journal of Teacher Education*, 42(2), 81-101.